T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİNDE METROPOLİS'İN EKONOMİSİ

UTKU İNCE

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. SERDAR AYBEK

EDİRNE 2011

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

UTKU İNCE tarafından hazırlanmış olan **HELLENİSTİK VE ROMA DÖNEMİNDE METROPOLİS'İN EKONOMİSİ** konulu **YÜKSEK LİSANS** tezinin sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 12-13. maddeleri uyarınca 13/12/2011 tarihi Salı günü saat … : … yapılmış olup, tezin kabul edilmesine / ~~reddedilmesine~~ **OYBİRLİĞİ** / ~~**OYÇOKLUĞU**~~ ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**KANAAT**	**İMZA**
Prof. Dr. Sümer ATASOY	Kabul edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Serdar AYBEK (Danışman)	Kabul edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Yaşar S. YILDIRIM	Kabul edilmesine	

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	**420372**
Yazar Adı / Soyadı	Utku İnce
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 24019510350
Telefon / Cep Telefonu	224 2367851 536 8615026
e-Posta	utkuince86@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Metropolis'in Ekonomisi
Tezin Tercümesi	The Economy of Metropolis in Hellenistic and Roman Period
Konu Başlıkları	Arkeoloji
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Arkeoloji Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Arkeoloji Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2011
Sayfa	99
Tez Danışmanları	Yrd. Doç. Dr. Serdar Aybek
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	Ekonomi=Economy Metropolis=Metropolis Sikkeler=Coins Ticaret=Trade Roma Dönemi=Roman Period
Yayımlama İzni	Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum Ertelenmesini istiyorum [**3 Yıl**]

b. Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının **02.01.2015** tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.
NOT: (Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

03.01.2012

İmza:.....

Yazdır

Tezin Adı: Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Metropolis'in Ekonomisi

Hazırlayan: Utku İNCE

ÖZET

İonia Bölgesi'nde bulunan Metropolis antik kenti gerek stratejik konumu, gerek sahip olduğu doğal özellikleri ile ekonomik hayatın inişleri ve çıkışlarıyla yaşandığı bir merkez olmuştur. Bu çalışma kapsamında ilk olarak Antik Çağ ekonomisinin Hellenistik ve Roma Dönemi hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın asıl amacı olan Metropolis'in ekonomik hayatına yönelik değerlendirmeler çalışmanın bir diğer bölümünü oluşturmuştur. Buna göre ilk olarak kentin tarihçesi hakkında bilgiler verilmiştir. Metropolis'de ele geçen ve kentin ticari hayatına ilişkin buluntular yoluyla değerlendirilmeler yapılmıştır. Buluntular arasında dikkat çekici olarak hamamda bulunan Apollonios şeref yazıtı ile Metropolisli yurttaşların isimlerinin ve bağışlarının yer aldığı diğer yazıtlar ile birlikte kentte ele geçen sikkeler sayılabilir. Kazılarda bulunan ağırlıklar ve ölçü taşı ile hamam'da bulunan define kentin ekonomisi açısından ayrıca önemlidir. Komşu kentlerle ilişkilere de son bölümde değinilmiştir.

Sonuç olarak Hellenistik Dönem'de refah düzeyi yüksek bir kent olan Metropolis'in bu istikrarının Roma Dönemi'nde de devam ettiği görülür. Kentin Ephesos-Smyrna bağlantı yolunun ortasında olması ekonomik yönden gelişimini sağlamıştır. Buluntuların ışığında kentte canlı bir ekonomik hayatın varlığına dair önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ekonomi, Metropolis, Sikkeler, Ticaret, Roma Dönemi

Name of Thesis: The Economy of Metropolis in Hellenistic and Roman Period

Prepared by: Utku İNCE

ABSTRACT

The ancient city of Metropolis, located in Ionia area, has been a center where economical ups and downs have taken place, both due to its strategic logation and its natural qualities. Firstly, general information on the economics of antiquity in the Hellenistic and Roman periods has been included in this study.

İnterpretation of economics of the city of Metropolis, being the main theme of this study, has been another chapter of this research. Accordingly, information on the history of the city has been given. Interpretations have been according to the findings in Metropolis which are related to economics of the city. The Apollonios honour inscription discovered in the public baths, other inscriptions giving the names of the citizens of Metropolis and information on their donations, and coins discovered in the city are examples of remarkable findings. The weights and measuring stone recovered in excavations and the treasure found in the pubic baths are also important in terms of interpretation of the economics of the city. Relationships with neighboring cities have been mentioned in the last section.

Finally, it is possible to say that the level of prosperity present in the Hellenistic period in Metropolis has also been sustained in the Roman period. Location of the city amidst the connection between Ephesos and Smyrna has assured economical improvement of the city. In the light of the findings, important evidence supporting a vivid economical life in the city has been found.

Keywords: Economy, Metropolis, Coins, Trade, Roman Period

ÖNSÖZ

Antik Dönem'de insanların daha büyük toplumlar içinde yaşamaya başlaması ve bunun için ihtiyaç duyduğu mallara ulaşma isteği ile birlikte değişen yaşam biçimi, yeni bir ekonomik düzenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu çalışmada Metropolis antik kentinin Antik Çağ'daki ekonomik yapısını incelemek, değerlendirmek ve o dönemde Metropolis'de var olan ekonomik yapıyı saptamak amaçlanmıştır.

Hellenistik ve Roma Dönemi boyunca canlı bir ticaret hayatına sahne olan Metropolis'de bu konuyu ilk dile getiren Antik Çağ yazarları olmuştur. Daha sonra kentte başlayan kazılar ile birlikte ele geçen yazıt ve kentin ticaret hayatı ile ilgili diğer bulgular bu konudaki bilgi eksikliklerinin giderilmesine olanak sağlamıştır. Coğrafi konumu gereği Batı Anadolu'daki önemli merkezlerden biri olan Metropolis'in Helenistik ve Roma Dönemi'ndeki ekonomik yapısı üzerine tüm bilgilerin yer aldığı sistemli bir araştırma henüz yapılmamıştır. Metropolis'in Helenistik ve Roma Dönemi'ndeki ekonomisi hakkında elde edilen bilgilerin yeterince incelenmemiş ve eldeki bilgilerin bir araya getirilip sunulmamış olması bu konunun bir tez olabileceği düşüncesinin doğmasına sebep olmuştur.

Yüksek lisans tez çalışmam sırasında her türlü destek ve yardımlarından yararlandığım ve bu konuyu çalışmamı sağlayan değerli hocam Yrd. Doç. Dr Serdar Aybek'e şükranlarımı bir borç bilirim. Bununla beraber her zaman yanımda olan ve bana her türlü maddi manevi desteği veren aileme de en içten teşekkürlerimi sunarım.

Edirne 2011 Utku İnce

İÇİNDEKİLER

Özet	i
Abstract	ii
Önsöz	iii
Harita, Şekil ve Tablolar Listesi	vi
Kısaltmaların Listesi	x
1.GİRİŞ	1
2.ANTİK ÇAĞ EKONOMİSİ	2
3.METROPOLİS	14
3.A. Metropolis Adı ve Kentin Konumu	14
3.B. Metropolis'in Tarihçesi	14
3.C. Bilimsel Araştırma Tarihçesi	18
4.METROPOLİS'İN GELİR KAYNAKLARI	19
5.BULUNTULAR IŞIĞINDA METROPOLİS'İN EKONOMİK YAPISI	23
5.A. Sikkeler	23
5.B. Seramik	28
5.C. Yazıtlar	31
5.D. Plastik Eserler	36
5.E. Diğer Buluntular	38
5.E.1. Kurşun Ağırlıklar	38
5.E.2. Ölçü Taşları	39
6. Komşu Kentler ve Ticari İlişkiler	40
7.SONUÇ	42
KAYNAKÇA	45

ŞEKİLLER VE TABLOLAR 49

HARİTA LİSTESİ

Harita -1 Batı Anadolu Haritası

Harita -2 Metropolis Kent Planı

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil -1 Gümüş kistophor (ön yüz)

Şekil -2 Gümüş kistophor (arka yüz)

Şekil -3 Kolophon sikkesi (ön ve arka yüz)

Şekil -4 Metropolis sikkesi (ön yüz)

Şekil -5 Metropolis sikkesi (arka yüz)

Şekil -6 Constantinopolis sikkesi (ön yüz)

Şekil -7 Constantinopolis sikkesi (arka yüz)

Şekil -8 Ephesos sikkesi (ön yüz)

Şekil -9 Ephesos sikkesi (arka yüz)

Şekil -10 Ephesos sikkesi (ön yüz)

Şekil -11 Ephesos sikkesi (arka yüz)

Şekil -12 Ephesos sikkesi (ön yüz)

Şekil -13 Ephesos sikkesi (arka yüz)

Şekil -14 Ephesos sikkesi (ön yüz)

Şekil -15 Ephesos sikkesi (arka yüz)

Şekil -16 Constantinoples sikkesi (ön yüz)

Şekil -17 Constantinoples sikkesi (arka yüz)

Şekil -18 Herakleia sikkesi (ön yüz)

Şekil -19 Herakleia sikkesi (arka yüz)

Şekil -20 Herakleia sikkesi (ön yüz)

Şekil -21 Herakleia sikkesi (arka yüz)

Şekil -22 Kyzikos sikkesi (ön yüz)

Şekil -23 Kyzikos sikkesi (arka yüz)

Şekil -24 Nikomedia sikkesi (ön yüz)

Şekil -25 Nikomedia sikkesi (arka yüz)

Şekil -26 Kos sikkesi (ön yüz)

Şekil -27 Kos sikkesi (arka yüz)

Şekil -28 Metropolis kent sikkesi (ön yüz)

Şekil -29 Metropolis kent sikkesi (arka yüz)

Şekil -30 Hamam definesi

Şekil -31 Metropolis kent sikkesi

Şekil -32 Delos'tan ithal kase

Şekil -33 İthal kase

Şekil -34 Krem kabı

Şekil -35 Ephesos'dan ithal kandil

Şekil -36 Mühürlü ithal amphora

Şekil -37 Mühürlü ithal amphora

Şekil -38 Mühürlü ithal amphora

Şekil -39 Mühürlü ithal amphora

Şekil -40 Mühürlü ithal amphora

Şekil -41 Mühürlü ithal amphora

Şekil -42 Mühürlü ithal amphora

Şekil -43 Mühürlü ithal amphora

Şekil -44 Mühürlü ithal amphora

Şekil -45 Apollonios şeref yazıtı

Şekil -46 Metropolis'de bulunan bağışların yer aldığı adak yazıtı

Şekil -47 Finansal vaatler listesinin yer aldığı yazıt

Şekil -48 Kybele kabartmalı adak stelleri

Şekil -49 Pudicitia tipinde kadın heykeli

Şekil -50 Pudicitia tipinde kadın heykelleri

Şekil -51 Pudicitia tipinde kadın heykelleri

Şekil -52 Torso

Şekil -53 Torso

Şekil -54 Erkek başı

Şekil -55 Bouleuterion sunağı

Şekil -56 Kurşun ağırlık

Şekil -57 Kurşun ağırlık

Şekil -58 Kurşun ağırlık

Şekil -59 Kurşun ağırlıklar

Şekil -60 Kurşun ağırlıklar

Şekil -61 Kurşun ağırlıklar

Şekil -62 Ölçü taşı

Şekil -63 Ölçü Taşı

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo -1: Uyuzdere Mağarası'nda ele geçen sikkeler ve yüzdelik dağılımları

Tablo -2: Metropolis'de bulunan kent sikkelerinin dağılımı

Tablo -3: Metropolis hamam definesindeki sikkelerin hükümdarlara göre analizi

Tablo -4: Metropolis hamam definesindeki sikkelerin darphanelere göre analizi

Tablo -5: Ağırlıkların litra veya kurşun değerleri

KISALTMALARIN LİSTESİ

cm.: Santimetre

çiz.: Çizim

gr.: Gram

KST : Kazı Sonuçları Toplantısı

Km.: Kilometre

lt.: Litre

m.: Metre

ml.: Milimetre

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan sonra

PBSR: Papers of the British School at Rome

yy.: Yüzyıl

1.GİRİŞ

İnsanlık tarihi 70.000 yıl öncesine dayanır. İnsanın varoluşundan itibaren geçen zaman içerisinde değişen yaşam biçimi Antik Çağ dünyasının ekonomik anlayışının şekillenmesine sebep olmuştur. Zamanla yerleşen değer düşüncesi ve buna bağlı olarak bir değişim aracına ihtiyaç duyulması para kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu düzen ticaretin gelişmesini sağlamış ve ekonomi dediğimiz sistemin doğmasına sebep olmuştur.

Metropolis antik kenti de Ephesos-Smyrna arasındaki ticaret yolunun ortasında yer alması sebebiyle Batı Anadolu'da ekonomik açıdan önemini yüzyıllar boyunca sürdürmüş önemli kentlerdendir. Kent Helenistik Dönem'den itibaren göze çarpan gelişmişlik düzeyiyle ve çevresiyle olan ilişkileri ile dikkat çekmektedir. Roma Dönemi'ne geldiğimizde Augustus ile başlayan Roma barışı kentte yeniden bir canlanmaya yol açmıştır. Daha sonra belli bir refah seviyesine yükselen kentte M.S. 3. yy.'dan itibaren bir gerileme devrinin başladığı görülür.

Bu tez çalışmasının temel amacı Metropolis'in Helenistik ve Roma Dönemi'nde sahip olduğu ekonomik durumu somut veriler ışığında değerlendirerek sözü edilen dönemlerde Metropolis'deki ekonomik yaşam hakkında bilgi sahibi olabilmektir. İlk olarak birinci bölümde Helenistik ve Roma Dönemi'nde var olan ekonomik düzen üzerinde durulmuştur. Bu konuda ele alınan başlıca kaynak M.I Finley'in Türkçe'ye de çevrilen "Antik Çağ Ekonomisi" isimli kitabı olmuştur. Bu eserin ana hatları esas alınarak oluşturulan bu bölümde yazarın dipnotlarına da ulaşılmaya çalışılarak Antik Çağ ekonomisi hakkında detaylı bilgiler ortaya konulmuştur. İkinci bölümde Metropolis kentinin tarihçesi hakkında bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde tezin asıl amacını oluşturan Metropolis'in ekonomik yapısı başlıklar halinde ele alınmıştır. Bu bölüm içerisinde kentin gelir kaynakları, ticaret, sikkeler, ölçü taşı, ağırlıklar ve komşu kentlerle ilişkiler gibi konular buluntuları ile değerlendirilerek önemli veriler ortaya sunulmuştur.

Sonuç bölümünde konunun genel özeti verilirken çalışma sırasında ulaşılan bulgular tekrar değerlendirilmektedir.

2. ANTİK ÇAĞ EKONOMİSİ

Ekonomi kelimesi Antik Çağ'da aile içindeki hak ve görevlerin bilinmesi anlamına gelmekteydi. Esas anlamda ekonomi kelimesi Helence bir kelime olup; aile, ev halkı anlamına gelen oikos ile anlambilimsel olarak oldukça karışık bir köke dayalı "tanzim etme idare ve düzenleme" anlamlarını içeren kelimelerin birleşmesinden meydana gelir.

Finley, Antik Çağ Ekonomisi adlı kitabında Antik Çağ'dakilerin ekonomi kavramını eksik bıraktıklarını ve kesin olarak kavramsal unsurlarla birlikte ekonomi adını verdiğimiz kelimeden de yoksun olduklarını ifade etmektedir. Antik Çağ toplumları çiftçilikle uğraştıklarını, ticaret ve madencilik yaptıklarını, vergilendirdiklerini, para bastıklarını, borç para alıp verdiklerini, ticari girişimlerinde kar elde edip etmediklerini konuşma ve yazılarında dile getirmişlerdir[1].

Antik Çağ toplumunun büyük bir holding oluşturacak, birbirine bağlı pazarları olan ekonomik bir sistemi olmamıştır. Bu nedenle Antik Çağ'da iş dünyasında bir dalgalanma olmadığından bir şehrin gelişimi bir fabrikanın kuruluşuna benzememekteydi. O döneme ilişkin iş piyasası veya para piyasası hakkında konuşmak pek gerçekçi olmamakla birlikte, günümüz yatırım modelini Antik Çağ'da hakim olan toplum düzenine uygulamak da doğru bir yaklaşım sayılmaz[2].

Hellenistik Dönem boyunca Helen Dünyası ekonomik bir atılım yapmıştır. İskender'in Hindistan içlerine kadar uzanan seferleri sayesinde Doğu dünyası ile ilişkiler iyice artmış, ekonominin ağırlık merkezi doğuya kaymıştır. Ayrıca bu dönemde İskenderiye, Rodos, Bergama ve Efes gibi kültür merkezlerinin önderliğinde canlı bir ticaret gelişmiştir[3].

Roma dünyasının çerçevesini çizmeye çalıştığımızda ise bu dünya Balkanlar'ın bir köşesi ile Türkiye'nin Ege kıyılarından M.S. 117 yılında

[1] Finley, M.I., *Antik Çağ Ekonomisi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007; s. 3.
[2] Finley, M.I., 2007; s. 7-8.
[3] Akurgal, E., *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları 67, Ankara, 2002; s. 342.

imparator Traianus'dan itibaren doğu batı doğrultusunda Atlantik Okyanusu'ndan Kafkaslara kadar uzanan, İngiltere'den Ren Nehri'ne, Sahra Çölü sınırına ve İran Körfezi'ne kadar yaklaşık 4800 km. genişliğinde bir alana yayılmıştır. Kuzey Güney doğrultusunda ise topraklar, İngiltere bir yana bırakılacak olursa, bir uçtan diğer uca 2800 km.'ye uzanan bir imparatorluk haline gelmiştir[4].

Yazları kurak ve sıcak, kışları yağışlı tek bir iklime sahip olan Akdeniz Bölgesi ekonomisi sulu tarım üzerine oturtulmuştu. Yaşamanın ve yerleşmenin oldukça kolay olduğu bölgede kıyılarda ve iç kesimlerde verimli topraklar üzerinde başlıca hububat bitkileri, sebze ve meyveler özellikle üzüm ve zeytin yetişmektedir[5]. Ziraata elverişli Yunan şehirlerinde ekin, bağ, zeytin ve hayvancılık halkın başlıca geçim kaynaklarıydı[6].

Walbank imparatorluğun ilk yıllarını her türlü küçük büyük ürünün ve malın yoğun bir şekilde değiştirildiği ve bunlardan özellikle de tahıl, şarap, yağ ve köle gibi dört unsurun ticaretin önemli elemanları olduğu tek bir ekonomik birlik olarak nitelendirmektedir. Benzer şekilde Roztovtzeff,'de lüks tüketim mallarının değil fakat günlük hayatta kullanılan malların ülkenin her tarafında el değiştirdiğini söylemektedir. İmparatorluk merkezi olan Roma, Sicilya ve İspanya, Kuzey Afrika ve Mısır'dan getirilen hububatla hayatını devam ettirmiştir[7].

Toprak sahipleri, çiftlik kahyaları ve yönetici memurların ödemelerini karşılayabilmek için kendi ürünlerini satmayı düşünmüşlerdir. Tuğla yapımı Roma'da aristokratların bu üretimin geliriyle çekinmeden bağlantıda bulundukları bir sanayi dalı olmuştur[8]. Finley, Antik Çağ toplumlarının pek çoğu daha az lüks içinde daha basit bir hayat sürmekle birlikte gelenekçi olduklarını ifade eder. Birileri yiyecek, maden, köle ve lüks tüketim mallarını ithal ederken, ev, tapınak

[4] Finley, M.I., 2007; s. 14
[5] Braudel, F., *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philippos II*, Londra, 1972; s. 77.
[6] Akarca, A.,*Yunan Arkeolojisinin Ana Hatları I Şehir ve Savunması*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Seri VI., Sayı 15, Ankara, 1987; s. 23.
[7] Finley, M.I., 2007; s. 18-19.
[8] Frank, T., *An Economic History of Rome*, Londra, 1927; s. 230-231.

ve yol inşa edilmeli ve pek çok alanda ihtiyacı karşılayacak ürünler üreten kişiler bulunması gerektiğini açıklamaktadır[9].

Antik Çağ'da zenginlik konusuyla ilgili tespitler açık ve netti. İyi bir hayat sürmek için gerekli olan tek şey zengin olmak olduğundan, zenginlik Antik Çağ'da önemli ve iyiydi. Kişilere ait servetlerin büyüklüğü veya şahısların mali durumlarıyla ilgili ifadeler kesin rakamlarla ifade edilmemekle beraber bu miktarların yüksek olduğu dikkatimizi çekmektedir. Odyseia'da (14.98.104) domuz çobanı Eumaios bir "yabancı"ya kayıp efendisinden söz ederken "Belki de yirmi insanın varlığı onun zenginliğine denk değildir. Bak sana onun malının ne kadar olduğunu söyleyeyim. Yirmi sürü sığır, pek çok koyun, birçok domuz sürüsü" şeklinde zenginlik unsurlarından bahsedilmektedir. Augustus'un kendi döneminde yaptıklarını anlatan bildirisinde, "emekli askerlere toprak almak için 860.000.000 sestertius harcadım; hazineye Roma'daki plebler, askerlerin yerleştirilmesi ve daha nice işler için 2.400.000.000 sestertius verdim" diyerek kendi büyüklüğünü ifade etmeye çalışmıştır[10].

Sokrates, zenginliğin iyi bir yaşantı için tek ve kesin bir çare olmadığını söyleyecek kadar iddialı konuşmuştur. Platon'da Politeia (Devlet) adlı eserinde, filozof idareci figürünü, bütün mülkünü bir kenara bırakacak şekilde betimlemiştir. Thebai'li Krates'in öğrencilerinden olan Kynik Diogenes, zengin bir kişi olmasına rağmen gönüllü olarak bütün mülkünü bir kenara bırakarak yaşamıştır. Oldukça zengin bir kişi olan Apuleus M.S. 2. y.y.'ın ikinci yarısında (Apologia-Savunma (18. 2-6) "fakirlik, … herzaman için felsefeye hizmet etmiştir… Düzenbazları düşünün; bunların arasında hiç fakir insan bulamazsınız… Fakirlik tarihin ilk dönemlerinden bu yana devletin ortaya çıkması ve sanatın doğmasını sağlamıştır" demektedir. Ünlü tarihçi Thukydides, Perikles'in "insan ne kadar kötü durumda olursa olsun, fakirlik onun şehrine faydalı olması için engel değildir" sözünü yazarak konuyu bir başka açıdan ele

[9] Finley, M.I., 2007; s. 55.
[10] Finley, M.I., 2007; s. 26.

almıştır. Bu söz de açıkça ve doğrudan doğruya varlıkla ilgili değerleri ortaya koymaktadır[11].

Antik Çağ'da devlet bile fakirlerle fazla ilgilenmemiştir. Atina ve diğer bazı şehirler, savaş sonrası ortada kalan öksüz çocukları büyüyünceye kadar az miktarda bir gelir sağlayarak koruyordu. Fakat bu, genellikle babaları belli bir kesimden çocuklara uygulanıyor ve fakir aile çocuklarının desteklenmesi nadiren görülüyordu[12]. Yine bunun en güzel istisnai örneğini siyasi hayatın yoğun bir şekilde yaşandığı Roma'da ve imparatorluğun son zamanlarında Constantinopolis'de görülebilmektedir. Bu şehirlerde Gaius Gracchus zamanından itibaren halkın beslenmesi, imparatorların kaçamayacağı siyasi bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu fakirlere bakış açısını etkileyen siyasi bir durum olmuştur. M.S. 3.yy'a kadar herhangi bir yerde yerleşik vatandaşlar, durumlarına bakılmaksızın devletin verdiği yardımlardan faydalanma hakkına sahiplerdi[13].

Traianus İtalya'da alimenta diye bilinen yiyecek ve yaşam için gerekli diğer şeyler, yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeylerin tümü anlamını içeren ilginç ve yeni bir aile karnesi projesi oluşturmuştur. Bu uygulama, yüzyıldan fazla bir süre devam etmiş olmasına rağmen, projenin ne kadar yaygınlaştırıldığı konusunda doğrudan bilgi bulunmamaktadır[14].

Zenginliğin Hellen ve Roma dünyasında kabul görmesi için, kişinin kesinlikle zengin olması gerekliydi. Bu da şahsın bağımsızlığı ve serbestliği ile mümkündü. Aristoteles, "Özgür insanın bir başkasının baskısı altında kalmadan yaşayan kişi" olduğunu yazmaktadır[15]. Buradan da anlaşılabileceği gibi baskı altında yaşamak sadece kölelere has bir durum değildi. Ücretli işçiler ve ekonomik bakımdan bağımsız olanlar da sınırlandırılabilirdi[16].

Antik Çağ'ın Plousioiunda (zenginler, varlıklı olanlar) sosyal farklılıktan doğan sınıflaşmadan ziyade, meslek sahibi olmanın her şekliyle öncelik taşıdığı

[11] Finley, M.I., 2007; s. 27-28.
[12] Finley, M.I., 2007; s. 206.
[13] Finley, M.I., 2007; s. 31-32.
[14] Jones, R., D., "The Purpose and Organisation of the Alimenta", *PBSR*, no. 19, 1964; s. 123-46.
[15] Aristoteles, *Retorik*, (Çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul, 1995; s. 36.
[16] Finley, M.I., 2007; s. 33.

söylenebilir. Burada, düzen ve sosyal tabaka, sınıf ve statü gibi üç önemli noktaya değinmekte fayda vardır. Tabaka veya sınıf, bütün nüfus içinde, yasal olarak belirlenmiş birtakım ayrıcalıklar ile hükümet, askerlik, kanun, ekonomi, din, aile gibi çeşitli alanlarda yetkisi olmayan ancak diğer sınıflarla hiyerarşik ilişkisi bulunan bir gruptur. Antik Çağ'da Roma'nın ilk dönemlerinde patrici (soylular) ve pleb (halk, alt sınıf) gibi iki sınıftan oluşan gruplara üyelik temelde veraset yoluyla mümkündü. Finley kitabında soyluları bir sınıf olarak değil bir statü olarak tanımlamaktadır. Patriciler yüzyıllarca varlıklarını devam ettirmelerine rağmen bir takım dini ayrıcalıklara sahip olmak ve tribün (Eski Roma'da halk tarafından seçilen yüksek memur) görevine zihinsel uygunluk önem kazanmaya başladıkça particilerin önemi kısa sürede azalmıştır. Böylece önceki partici-pleb mücadelesi de sona ermiştir. Yıllar geçtikçe senato üyeleri arasında pleblerin sayısı artmıştır[17].

Solon'un M.Ö. 594'te hazırladığı Atina Agorası Reformu vatandaşları dört gruba ayırmıştır ve her bir grubun elinde bulundurduğu mülk grubunu belirlemiştir. Fakat vatandaş ve vatandaş olmayan ayrımı Hellen ekonomisi üzerine yapılan çalışmalarda kavranması güç bir konu olmuştur. Çünkü bu evrensel bir kural olup, toprak sahibi olmak vatandaşlar için özel bir ayrıcalıktı. Vatandaş olmayanların büyük bir çoğunluğu, doğrudan doğruya ticaretle uğraşmış, bunlardan bir kısmı üretim yaparak ve borç para vererek zenginleşmiş ve bir üst sosyal kesim içine girmiştir. Solon'un belirlediği ve Finley'in tabaka olarak adlandırdığı şey Antik Çağ'da genellikle Solon'un ifade ettiği şekilde "sınıf" olarak tanımlanmıştır[18].

Roma'nın topraklarını genişletmesi ile farklı yerel ve milli statülerde Roma vatandaşlığı ortaya çıkmıştı. Daha sonra Caracalla'ya kadar Roma vatandaşı olmanın ayrıcalığı imparatorlar tarafından azaltılmaya çalışıldı. M.S. 212'de Caracalla tarafından vatandaşlık hakkının bütün özgür insanlara tanıması ile bunun örneği ortadan kalkmıştır[19].

[17] Finley, M.I., 2007; s. 38-39.
[18] Finley, M.I., 2007; s. 41-42.
[19] Finley, M.I., 2007; s. 45.

Antik Çağ dünyasındaki sosyal statüler içinde, kölelik kurumu kadar karmaşık olanı yoktur. Köle mutlak bir mülk olarak ve onun kuralları çerçevesinde alınan, satılan, kiralanan, çalınan, değeri artan ya da azalan bir mal gibi görülmüştür. Kölelerin hayvanlar gibi dövülüp çeşitli yöntemlerle damgalanmakta olduğu ve bazen kaçtıkları da bilinmektedir. Bu konuda bilinen iki kurumdan birincisi Sparta'daki Heilot sistemidir. Hellenler Heilotları genellikle "köle" olarak isimlendiriyorlardı. Bunlar Atina'da alınıp satılabilen kölelerden farklı olarak alınıp satılamaz, azat edilemezler ve sürekli aynı yere aittirler. Antik Çağ'da her nerede alınıp satılabilen köle bulunuyorsa, bununla birlikte mutlaka doğumlarla veya sürüler halinde yapılan köle ithalatıyla devamlılığını sürdüren bir kölelik bilinmektedir. Fakat Heilotlarınki kendi kültürleriyle ve genelde bütün kurumlarıyla nesilden nesile geçen bir kölelik olduğu anlaşılmaktadır[20].

İkinci örnek ise Roma'daki Peculium, yani Eski Roma'da kölelerin özgürlüklerini satın almak için biriktirdikleri para kurumudur. Bir köle isterse peculium ile kendi özgürlüğünü satın alabilirdi. İsterse azat edilmiş bir kişi olarak işine devam edip bunu varislerine bırakabilirdi. Uygulama daha sonra Romalıların faaliyette bulundukları her yerde, M.Ö. 3. yy.'dan itibaren köleler ve azat edilmiş kimseler tarafından sürdürüldü. Ücretli işçilik ise, daha sonraları ortaya çıkan oldukça karışık bir olgudur[21].

Homeros'un ünlü kitabında Odysseus, Akhilleus'un hayaleti ile karşılaştığında, ona mutluluğun sebebini sorar. Akhilleus bütün ölülerin kralı olmaktansa "yeraltında bağlı olarak, herhangi bir toprağa sahip olmayan bir adamın yanı başında, bir başkası için *thes* (Atina'da Solon'un düzenlemesinde dördüncü sınıfa mensup olan kişi, işçi, serf) olarak çalışmayı yeğlerim" der[22]. İlyada'da ise Tanrı Poseidon, Troia kralı Laomedon için Apollon ile birlikte bütün

[20] Finley, M.I., 2007; s. 63-64.
[21] Finley, M.I., 2007; s. 65-66.
[22] Homeros, *Odysseia*, (Çev. Azra Erhat-A.Kadir), İstanbul, 2001; s.197.

yıl boyunca beraberce thetes olarak çalıştıklarını, kralla ücret konusunda uzlaştıklarını hatırlatmaktadır[23].

Heilotlar bazı hak ve ayrıcalıklara sahiplerdi ve daha fazlasını istiyorlardı. Antik Çağ'da genellikle sınıf mücadelesi olarak adlandırılan bu mücadeleler hak ve ayrıcalıkların dağılımı konusunda ortaya çıkan çatışmadır. Genellikle Klasik Dönem boyunca, M.Ö. 6 yy.'dan itibaren Atina ve diğer Hellen şehirlerinde M.Ö. 3. yy.'ın başlarından M.S. 3. yy.'a kadar Roma ve İtalya'da kölelik değişik biçimlerde var olmuştur. Arkaik Dönem, Hellen ve Roma tarihinde kölelik borçlanma sebebiyle birbirine bağlılık, yanaşmazlık veya bağımlı işçilik gibi bir şeydi. Borçlanma yoluyla bağlılık da Atina ve Roma'da ortadan kaldırılmasından sonra bile uzun yıllar daha pek çok yerde resmen, gayri resmi olarak yaygın bir şekilde devam etti[24]. Finley'e göre Klasik Dönem olarak adlandırılan Hellen ve Roma dönemlerinde bulundukları yer itibariyle köleler Antik Çağ ekonomisinde oldukça önemliydiler. Hem istihdam edilmeleri hem de sosyal yapılanmaları sebebiyle köleler Antik Çağ'da her zaman önemini korumuştur[25].

İster bir çiftliğe bağlı çiftçiler olsun ister Doğu'da ve ele geçirilen diğer yerlerdeki bağımlı işçiler olsun, temelde köleler ve tarım işçileri oldukça ağır sömürü altında bulunuyorlardı. Daha sonraları alt sınıflar için vatandaşlığının anlamının, toprakta ağır vergiler ve ödemeler anlamına gelmesi, çiftçilere iki kat daha darbe vurmuştur. Güvenlikleri ve kazançları toprağa ve ailelerinin toprak üzerindeki işgücü ile ilgili belirli haklara sahip olmalarına bağlı olan çiftçiler, hak ve görevleriyle çiftçiliğin dışındaki işlerde de yer alan daha geniş bir ekonomik sisteme iştirak eden bir gruptur[26].

Antik Çağ'da daha büyük çiftliklerde, özellikle hasat döneminde mevsimlik işçi olarak çalışmak, köylülerin önemli bir geçim kaynağıydı. Ziraat hakkında bilgiler veren Romalı yazarlar, bu iş gücünün hemen heryerde bulunmuş

[23] Homeros, *İlyada,* (Çev. Azra Erhat-A.Kadir), İstanbul, 2004; s. 441.
[24] Finley, M.I., 2007; s. 69-71.
[25] Finley, M.I., 2007; s. 79-81.
[26] Finley, M.I., 2007; s. 117-119.

olması gerektiğini düşünmüş ve bütün değerlendirmelerinde de bunu göz önünde bulundurmuşlardır[27].

Büyük toprak sahiplerinin hem topraklarının hem de birikimlerinin fazla olması, çeşitli kriz dönemlerinde krizin getirdiği şartlardan etkilenmemelerine sebep olmuştur. Bu insanlar taşrada her ne kadar lüks bir hayat yaşıyor olsalar da, nihayetinde çiftçiler gibi kapalı bir yapı içindeydiler. Bunlarda aynı şekilde tarımın bedelinin iki yılda bir hasada bırakılarak yapıldığı ve taşımacılık bedelinin yüksek olduğu sınırlı ve oldukça durağan bir teknolojiye bağımlı oldukları bir ekonomik yapılanma içindeydiler. Klasik Roma Dönemi'nde su kanalları, sulu tarım aletler ve tohum ayrıştırmakta kullanılan taş değirmenler gibi birtakım gelişmeler olmuştur. K.D. White bu konuda "*Toprağın kullanılma şekli ve işlenme metodu değişmeden aynen kalmıştır. Antik Çağ sanayisinde olduğu gibi yeni ihtiyaçlar eski yöntemlerin yeniden uyarlanmasıyla karşılanmıştır*" demektedir[28].

Strabon, ticaret ve üretimden ziyade tarımı şehirleşme ve barışın temeli olarak görmüştür. Antik Çağ'ın Klasik Dönem'inde şehirler Khora ve Taşra alanlarını içeren, en iyi yetişmiş insanların topluca bulunabildiği, toplumu yöneten idari kurumların ve halkın kült yapılarının yer aldığı merkezlerdi. Hellenistik Dönem kralları doğu bölgelerinde yeni ortaya çıkan Hellen şehirlerindeki Khoranın "bağımsızlığını" kabul etmişler ve kraliyet içindeki şehir toprakları, kralın mülkiyeti dışında kalmıştır[29].

Hellen yazarlarından Pausanias, herhangi bir hükümet binası, tiyatrosu, agorası, su akan bir çeşmesi bulunmayan ve insanların yaşadığı küçücük dağ kulübelerine benzeyen evlerden oluşmuş bir yerin şehir olmasının mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Bu konuda Paunds, gerçek bir şehri siyasi ve kültürel bir merkez olarak tanımlamıştır. Şehir olarak kabul edilen pek çok birim gerçekte nüfus veya alan bakımından bir köyden daha büyük bulunmamakla beraber bu

[27] Finley, M.I., 2007; s. 121.
[28] White, K.D., "Wheat-Farming in Roman Times", *Antiquity A Quarterly Review of Archaeology*, Vol XXXVII, London, 1970; s. 452.
[29] Finley, M.I., 2007; s. 147.

değerlendirmede uygar bir toplumun temel ihtiyaç maddelerinin karşılanabilme etkeni dışında ekonomik etkenler göz önüne alınmamıştır.[30]

Bir şehrin taşra ile olan ilişkileri değerlendirildiğinde şehir sakinlerinin tüketmekte oldukları temel yiyeceklerin ve diğer hammaddelerin üretimini bizzat kendilerinin yapmadığı, bunları taşradaki üreticilerden temin ettikleri görülmektedir. Bu nedenle bütün şehirler üretim merkezleri değil tüketim merkezleri halindedir. Şehir bir anda kendi topraklarındaki yiyecek üretimi kapasitesini arttırabilirdi. Mesela kölelerden, dericilikten, kıymetli taşlardan ve uygar bir toplum için gerekli olan diğer mallardan bahsetmeden; kereste, metal, tuz, baharat üretiminde kendine yetebilen şehirler vardı ama bunlar çok azdı. Kiralar, vergiler ve zorunlu hizmetler şehrin yakınındaki yerleşimlerden ve uzaktaki topraklardan elde ediliyordu. İhracat amacıyla şehirde ve taşrada üretilen mallar için ulaşım imkanları sağlanmıştır[31].

Ulaşım konusunda değişmeyen şeylerden biri Antik Çağ'ın en önemli taşıma aracı olan öküzleri unutmamak gerekir. Katır ve eşek buna yakın hizmet gören hayvanlardır; at ise bu alanda çok az kullanılmıştır. Hububat, çömlek, metaller, kereste gibi pek çok ihtiyaç ağır yük durumundaydı ve eğer şehirlerin herhangi bir suyolu ile doğrudan bağlantısı yoksa çok yakınlarında bulunan besinlerin kolayca ve güvenle, kısa sürede şehre taşınması da mümkün değildi. Hatta ticari amaçlarla değil fakat askeri ve siyasi sebeplerle inşa edilmiş olan ünlü Roma yolları kara nakliyesinde önemli hiçbir değişiklik yapmamış ve taşımacılık aynen eskiden olduğu gibi devam etmiştir. Ancak devletin yanı sıra çiftçilerinde belirli bir bölge içinde Roma yollarından azami oranda istifade ettikleri doğrudur. Su yolu taşımacılığı ve özellikle deniz taşımacılığı Antik Çağ şehri için büyük imkanlar sunmuştur. Öncelikle yiyecek ve kargo halindeki diğer malların ihraç edilmesi nüfus artışına yol açmıştır. Tarım ürünlerinin çeşitlenmesi uzun sürmemiş ve üretilen bu çok çeşitli mallar, kölelerin ev işlerinde ve üretimde kullanılması, hayat standardının yükselmesine sebep olmuştur. Nüfus ve tüketim

[30] Pounds, G.N.J., "The Urbanisation of Classical World", *Annals of the Amer. Assn. of Geographers 59*, New York, 1969; s. 135.
[31] Finley, M.I., 2007; s. 149-150.

mallarındaki artış, zanaatkarlar, komedyenler, sanatçılar, öğretmenler, turistler vb.'den oluşan ikinci bir nüfusun büyük cazibesi sayesinde teşvik edilmiştir. Taşrada ise ithal edilen ihtiyaç maddeleri, büyük çiftliklerde uzmanlaşma yoluyla daha gelişkin işletmeciliğin oluşmasına ve geri besleme etkisi yapmasına sebep olmuştur[32].

Son olarak en belirgin grup olarak, yetersiz tarım temeline sahip şehirler ile tarım, sanayi ve ticaret gibi hepsinin bir arada olduğu gerçekten karma ekonomiye sahip şehirlerden de bahsedilebilir. Bunlarla ilgili olarak ithalat-ihracat dengesini gösteren bir bilanço hesabı çıkarılamamıştır. Gomme, hiçbir uzmanı dayanak olarak göstermemesine rağmen bu konuda Hellenlerin ithalat ve ihracat kayıtlarının bir şekilde yapıldığını iddia etmektedir[33].

Sonuç olarak Antik Çağ şehirlerinin yiyecek, maden, köle ve diğer ihtiyaçları dört önemli şey üzerine kurulmuştur. Yerel tarımsal üretimin miktarı, gümüş gibi özel kaynak ve madenlerin bulunması veya bulunmaması, bunlardan başka diğer madenler; özellikle kıymetli şarap ve yağ elde edilen bitkiler; ticarette gizli ihracat ve turizm; dördüncü olarak da imparatorluktaki kiralar, vergiler, haraç, bağlı ülkelerden gelen hediyeler ve toprak sahipliğinden elde edilen gelirlerdir[34].

Kentler gelirlerinin önemli bir kısmını dolaylı topladığı vergilerden elde etmiştir. Kölelere ve hayvanlara sahip olmak vergilendirilmiştir. Gümrükler ve transit hizmetlerinden, liman ücretlerinden, kente getirilen tarım ürünleri, pazarlardaki ticaret mallarından, taşınmaz malların ve kölelerin satışından da toplanan vergilerden kamu gelirleri elde edilmişti[35].

Antik Çağ'da varlıklı yurttaşlarca üstlenilen "leitourgia" diye adlandırılmış belli kamu hizmetleri vardı[36]. Leitourgia, halk için çalışmak, devlete yapılan hizmet, kutsal hizmet anlamlarına gelen ve kökleri eskiye dayanan bir

[32] Finley, M.I., 2007; s. 150-153.
[33] Gomme, W., A., *Traders and Manufactures in Greece*; *Essays in the Greek History and Literature*, Oxford, 1937; s. 45.
[34] Finley, M.I., 2007; s. 164.
[35] Magie, D., *Anadolu'da Romalılar 3*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s. 20.
[36] Magie, D., 2003; s. 16.

kelimeydi. Hellenlerde Leitourgia kavramı, toplumun canlanmaya başladığı bir çağda, aristokratik ailelerin, tapınakların inşası, bunun için gerekli insan gücü ve malzeme giderlerinin kendi bütçelerinden karşılanması gibi, esas halk hizmetlerini üstlendikleri bir dönemde yerleşti. Klasik Dönem şehir devletlerinde Leitourgia, hem zorunlu hem de aynı zamanda onurlu bir görev durumuna geldi. Festivaller için korolar kiralama, hazırlıkların maliyetini ödemek, atletizm ve müzik müsabakalarını düzenlemek ve kamu gymnasion'larına bakmayı üstlenmişlerdi[37].

Daha sonra Leitourgia sadece yerine getirilen bir iş durumuna geldi. Büyük İskender'in haleflerinin otokratik, bürokratik monarşiler kurdukları anda, Leitourgioslar çoğaldı. Roma İmparatorları da Hellenistik Dönem'in uygulamalarını alarak bunu evrenselleştirdiler ve yavaş yavaş şekillendirdiler[38].

Antik Dönem kentlerinin ekonomisinde bazı kişi ve kurumların önemli rolü bulunmaktaydı. Konsey, kent memurlarının tutumu, kentin maliyesi, kamu binaları ve devlet arşivleri üzerinde genel bir denetim uygulamıştır[39].

Konsey ya da meclisin küçük para cezaları vermek, kentin gelirlerini kullanmak ve meclisin uygun gördüğü amaçlar için tahsisat ayarlamak gibi görevleri de bulunmaktaydı[40]. Kentin gelirlerini toplayan konsey ya da meclis kararıyla emredilen ödemeleri yapmakla görevli bir kurul tamiai (hazinedarlar) vardı. Gymnasion'ların korunması ve bakımı gymnasiarkhos'a verilmişti. Gymnasiarkhos'un çok önemli görevlerinden biri de yağlayıcı olarak kullanılan zeytinyağını temin etmektir. Parasal maliyeti bazen kent hazinesinden, cömert kişiler ya da daha sık olarak gymnasiarkhos'un kendisi tarafından ödenmiştir. Agoranomos (pazar denetmeni) malların alım-satımını denetlemek, onarımdaki pazar binalarını kontrol etmek, dükkanlardan ve tezgahlardan kent adına kiraları toplamak, ağırlıkların ve ölçülerin doğruluğunu denetlemek, satışa sunulan ticaret eşyasının kalitesini garantilemek ve pazara gelen malların fiyatlarının

[37] Magie, D., 2003; s. 16.
[38] Finley, M.I., 2007; s.184.
[39] Magie, D., 2003; s. 10.
[40] Magie, D., 2003; s. 13.

uygunluğuna dikkat etmek gibi görevleri vardı. Ayrıca hububat temini ve tüccarların hububatı uygun fiyatlarla satmalarını sağlamaya çalıştığı da olurdu[41].

Antik Çağ'da Büyük İskender'in babası II. Philippos'un M.Ö. 339'da İskitya'ya yaptığı başarılı sefer gibi sadece hazineyi doldurmak amacıyla düzenlenen seferler olduğu söylenir. Diğer yandan, bir Roma imparatoru için salt imparatorluğu zenginleştirmek amacıyla bir fetih yapmak yeterli değildi. Ekonomik etkenlerin olaylara dayanması ve hazineye belirli bir maliyet getirmesi ve insan kaybına neden olması sebebiyle, borçlar hariç, savaşların önemsiz olması sonucunu doğurmuştur[42]. Atina sadece savaş zamanlarında toplanan savaş vergisi eisphorayı hiçbir zaman sürekli bir vergi haline dönüştürmeye girişmemiş, bu yönde yapılan teşvik ve önerilere de karşı çıkmıştır. Romalılar da aynısını yapmış ve sonunda bütün savaşları ek tedbirlerle oluşturulan fonlardan karşılamaya imkan bulmuşlardır[43].

Roma Devleti için eyaletler, vergilendirme yoluyla önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Antik Çağ toplumu, uygar ve gelişmenin birtakım güzelliklerine ihtiyaç duyan bir toplumdu. Limanlarını, herhangi bir takdir görmek için değil, ancak hem deniz ulaşımı hem de maddi ihtiyaçlarının karşılanması için geliştirmişlerdi[44].

İster şehir devleti, ister imparatorluk olsun, bütün Antik Çağ devletlerinin devam ettirdikleri tek bir tekel vardı ki o da sikkeydi. Kentlerin para basımından da küçük çapta bir gelir elde etmiş oldukları düşünülmektedir[45]. Erken Roma İmparatorluğu Dönemi'nde imparatorlar güçlerinin kendilerine sağladığı üstünlük sayesinde sikke basımı tekelini ellerinde bulundurduklarından, sikkenin değerini düşürmek suretiyle kendilerini zenginleştirmişlerdir[46].

[41] Magie, D., 2003; s. 15-17.
[42] Finley, M.I., 2007; s. 189.
[43] Finley, M.I., 2007; s. 209.
[44] Finley, M.I., 2007; s. 189-198.
[45] Magie, D., 2003; s. 20.
[46] Finley, M.I., 2007; s. 198-200.

3. METROPOLİS

3. A. Metropolis Adı ve Kentin Konumu

Metropolis "Ana Tanrıça Kenti" anlamına gelmektedir. Mater Gallesia isimli ana tanrıçaya adanmış bir kült mağarası kentin kuzeyinde yükselen Alaman Dağı'nın (Gallesion) eteklerinde keşfedilmiştir[47]. Burada yapılan kazılarda zengin adak eşyaları ortaya çıkartılmıştır. Adak eşyalarının çoğunluğu pişmiş topraktan yapılmış Ana Tanrıça heykelcikleri, kabartmalı kaseler, kandiller ve bilicilikte kullanılan aşık kemikleri oluşturmaktadır[48].

Metropolis antik kenti İzmir - Aydın otobanının 30. km.sinde İzmir'den Aydın'a giden yolun sağ tarafında bir tepenin üzerinde yer almaktadır. İzmir ili Torbalı ilçesi sınırlarındaki kent Yeniköy ve Özbey köyleri arasında bulunmaktadır (Harita 1-2). Antik yazarlardan Ptolemaios ve Stephanos Byzantinos tarafından Lydia sınırlarında bir İonia kenti olarak gösterilen şehir, coğrafyacı Strabon tarafından Ephesos'a 120 Stadion (Yaklaşık 22 km.) uzaklıkta olduğu ve Ephesos ile Smyrna arasındaki bir yol üzerinde yer aldığı belirtilmektedir[49].

3.B. Metropolis'in Tarihçesi

Metropolis adı "Meter Gallesia" isimli Ana Tanrıça'dan gelmektedir[50]. Ana Tanrıça'ya ait bir kült mağarası kentin 5 km. kadar kuzeyinde yer almaktadır. Mağarada 1989 ve 1990 yıllarında yapılan kazılarda ana tanrıça'ya ait çok sayıda pişmiş toprak figürinler, kandiller ve seramik parçalar ele geçirilmiştir[51].

Metropolis ve çevresinin tarihi Neolitik Dönem'e kadar uzanmaktadır. Akropolis ve Dedecik mevkisinde gerçekleştirilen kazılarda ele geçen obsidyen,

---

[47] Meriç, R., *Metropolis in Ionien; Ergebniss einer Survey-Unternehmung in den Jahren 1972-1975*, Königstein, 1982; s. 2.
[48] Meriç, R., *Metropolis*, İzmir, 1992; s. 2.
[49] Aybek, S., Meriç, E.,A., Öz, A.,K., *İonia'da Bir Anatanrıça Kenti; Metropolis*, 2009; s. 13.
[50] Meriç., R., 1982; s.2.
[51] Meriç, R., "Torbalı Metropolis Kazısı 1990", *KST*, XIII, Ankara, 1991; s. 237-239.

delici ve kesici taş aletler ile elle yapılmış kırmızı perdahlı kap parçaları bunu kanıtlamaktadır[52]. Çevrede yapılan yüzey araştırmaları sayesinde Arapkahve, Sinektepe ve Aslanlar gibi höyük yerleşimleri tespit edilmiş ve böylece Metropolis çevresinin tarihinin Neolitik Dönem'den başlayarak Kalkolitik Dönem'de de devam ettiği anlaşılmıştır[53]. Tunç Çağı'na ait yerleşim izlerinin yoğun olarak görüldüğü Bademgediği Kalesi'nde ise Orta Tunç ve Geç Tunç Dönemi'ne ait kırmızı turuncu, gri ve kaba seramiklerden oluşan zengin buluntuların yanı sıra Myken seramikleri ele geçmiştir[54]. Akropolis'de bulunan ve M.Ö. 13. yüzyıl sonu-12. yüzyıla tarihlendirilen siyah taştan bir Hitit mührü üzerinde işaretler görülmektedir. Hitit yazılı kaynaklarına göre II. Murşili'nin Arzawa Krallığı'na karşı savaştığı yıllarda Puranda'ya saldırdığı ve suyollarını keserek kenti ele geçirdiği bilinmektedir. Ele geçirilen kentin ayrıntıları dikkate alındığında bu kentin Bademgediği Kalesi olabileceği öne sürülmüştür[55].

Puranda olarak da ifade edilen Bademgediği Kalesi, çevresi surlarla çevrili bir kent olarak Geç Tunç Çağı Dönemi'nden sonra da varlığını Demir Çağları boyunca sürdürmüştür.

Metropolis Akropolisi'nde İon Kolonizasyonu Dönemi'ne ait buluntular Geç Geometrik Dönem'den başlayıp Arkaik Dönem'e kadar devam etmektedir. Ancak M.Ö. 6. yüzyıl yerleşimine rağmen Klasik Dönem'e ait veri ve buluntular çok sınırlıdır. Tiyatronun bulunduğu alanda kayaya oyulmuş basit mezarlar içinde ele geçen Klasik Dönem'e ait mezar hediyeleri ve akropoliste ele geçen bazı seramik buluntular bu döneme aittir[56]. Bu nedenle kentte, Klasik Dönem boyunca devam eden ve Hellenistik Dönem'le son bulan 200 yıllık bir hiatus bulunmaktadır.

---

[52] Meriç, R., "Pre-Bronze Age Settlements of West-Central Anatolia", *Anatolica*, XIX, 1993; s. 143-150.
[53] Meriç, R., 1982; s. 10-11.
[54] Schachner A., Meriç, R., "Ein Stempelsiegel des Spaten 2. Jahrtausends v. Chr. aus Metropolis in İonien", *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*, XLLII/1, 2000; s. 85-102.
[55] Meriç, R., "Metropolis Yakınındaki Hitit Çağdaşı Bir Arzawa Kenti: Puranda", *İzmir Kent Kültür Dergisi*, 2002; s. 230.
[56] Aybek S., Meriç, E.A., Öz, A.K., 2009; s. 51.

Anadolu'daki Pers egemenliğinin M.Ö. 334 yılında sona erdiren Büyük İskender'in kurduğu imparatorluğun, O'nun ölümünden sonra komutanları arasında paylaşımından sonra Metropolis ve çevresi Lysimakhos'un denetimine geçmiştir. Lysimakhos'un Seleukos tarafından yenilgiye uğramasının ardından bölge bu sefer Seleukoslar'ın egemenliği altına girmiştir. Apameia Barışı sonrası (M.Ö. 188) Metropolis'in yönetimi Pergamon Kralı Eumenes'e verilmiş olmalıdır. Pergamon Krallığı'nın yöreyi egemenliği altına alması, özellikle kent planlaması, mimarlık ve heykeltıraşlık alanlarında büyük bir gelişmenin başlangıcı olmuştur. Bunu Hellenistik Dönem'de özellikle M.Ö. 3. yüzyıl ile beraber kentteki imar faaliyetlerinin yoğunluğundan ve şehircilik anlayışından görmekteyiz. Kent Pergamon, Aigai ve Assos ve Termessos gibi araziye bağlı şehircilik anlayışının hakim olduğu teraslar halinde yapılandırılmıştır[57]. M.Ö. 2. yüzyılda Pergamon Krallığı ile ilişkilerin üst düzeyde olması, Metropolis'i küçük ama uygarlık düzeyi yüksek bir kent durumuna getirmiştir[58].

M.Ö. 2. yüzyıla genel olarak bakıldığında Metropolis ve çevresinde büyük bir gelişmenin varlığı hemen hissedilir. Tiyatro, stoa, bouleuterion, agora gibi görkemli kamu binaları, çok sayıda heykel, mezar stelleri, pişmiş toprak heykelcikler, seramik örnekleri ve Andron ve Diogenes adlı kent yöneticilerinin adlarını taşıyan sikkeler bunu kanıtlamaktadır.

Romalı tarihçi Plinius'a göre Metropolis M.Ö. 1. yüzyılda Ephesos'un hakimiyet bölgesi içindedir. Aynı zamanda tarihçi Appianos'da kent için M.Ö. 86 yılında kısa süreli bir Mithridates egemenliği olduğundan söz eder. Roma Dönemi'ne gelindiğinde Augustus ile başlayan Roma Barışı kentte yeniden bir canlanmaya yol açmıştır. Tiyatro ve Bouleuterion tadilat geçirmiş, yeni sunaklar dikilmiş her iki kamu yapısının tabanı mermer plakalarla kaplanmıştır. Aristonikos isyanına karşı Romalıların yanında yer alan kent, bağımsız bir kent olarak sikke basmaya başlamıştır. Ancak M.Ö. 17 yılında yaşanan depremde diğer Batı Anadolu kentleri gibi Metropolis'de zarar görmüştür. Depremin ardından

[57] Ersoy, A., *Batı Anadolu Hellenistik Dönem Stoaları ışığında Metropolis Stoası*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, (yayınlanmamış doktora tezi), 1998; s. 105.
[58] Aybek S., Meriç, E.A., Öz, A.K., 2009; s. 53.

Traianus zamanına kadar bir duraklama dönemi geçiren kentin sikke basmadığı bilinmektedir. Traian zamanında ise imar faaliyetleri ve sikke basımı tekrar başlamıştır. Hamam ve zengin evleri bu dönemde inşa edilen önemli yapılardır[59].

Bizans Dönemi'nde Metropolis adına piskoposluk listelerinde rastlanmaktadır. Bu dönemde piskoposluk merkezi olan Metropolis'de Araplıtepe Mevkiinde bulunan ve M.S. 6 yüzyıldan beri kullanılan bir piskoposluk kilisesi bulunmaktadır. Yine bu dönemde stratejik konumu ile bir kez daha gündeme gelen Bizans Kalesi, Metropolis'de olasılıkla Laskarisler Dönemi'nde (1204-1261) yapılmış ya da büyük çapta onarım görmüştür[60]. Kale yapımında çok sayıda devşirme malzeme kullanılmış olup bouleuterion ile stoa, kale duvarlarıyla tahrip olmuştur. Kazılarda Bizans Dönemi'ne tarihlenen çok sayıda sırlı seramik ele geçmektedir. M.S. 7. yy.'a kadar faal olan kent yaşamı bu tarihte Arap akınlarından etkilenmiştir. Bölgede M.S. 7. ve 9. yüzyıllarda Araplar ile Bizanslar arasında süren savaşlar hem ticari hem kültürel yaşantıyı olumsuz etkilemiştir[61].

1304 yılında bölgede Aydınoğulları egemenliği başlar. Osmanlı kaynaklarında Torbalı yakınlarında olması gereken "Kızılhisar" adlı bir kalenin varlığından söz edilir[62]. Söz konusu Eski Bizans Kalesi'nin Osmanlılar Dönemi'nde bir süre kullanıldığını, Osmanlıların bölgede barışı sağlamalarından sonra dağ yamacındaki bu kale yerleşiminin işlevini tamamlamasıyla terk edildiğini ve 19. yüzyılda demiryolunun inşası ile yerleşimin ovadaki bugünkü Torbalı'nın olduğu yere taşındığını düşünülmektedir. Torbalı isminin Metropolis'den kaynaklandığı veya Metropolis adının zamanla Türkçeleşmiş söyleniş biçimi olduğu öngörülmektedir[63].

[59] Aybek S., Meriç, E.A., Öz, A.K., 2009; s. 56-58.
[60] Aybek S., Meriç, E.A., Öz, A.K., 2009; s. 61.
[61] Aybek S., Meriç, E.A., Öz, A.K., 2009; s. 63.
[62] Çelebi, E., *Seyehatname*, Cilt 8, s. 548.
[63] Aybek S., Meriç, E.A., Öz, A.K., 2009; s. 62.

3.C. Bilimsel Araştırma Tarihçesi

Metropolis ören yerinden ilk defa 17. yy.'da, ikisi de Avrupalı birer gezgin olan J. Spon ve G. Wheler bahsetmektedirler. Bu gezginler, 1765 yılında yöreye gelmişler, bugün Torbalı ilçesi'nde Yeniköy ve Özbey köyleri arasında yer alan harabelerin Metropolis antik kentine ait olduğunu belirtmişlerdir. İlk bilimsel geziyi ise daha sonraki yıllarda İzmirli araştırmacı A. Fontrier, 19. yy.'da Metropolis'te yazıtlar ve topografya üzerine bir araştırma yaparak gerçekleştirmiştir. Fontrier, Metropolis çevresindeki Çevlik ve Fetrek çaylarının antik isimlerini Astraios ve Phyrites olarak saptamış, kent kalıntılarını kısaca tarif etmiştir[64]. Bulduğu yazıtlarla yörenin tarihçesini anlatmaya çalışmıştır. Yazdığı makalesinde çalışmalarının sonucu olarak Metropolis'in varlığını ortaya koymuştur[65]. Bu araştırmadan sonra kent uzun bir süre yalnız kalmıştır. 1895 yılında Avusturya Macaristan imparatoru Franz Joseph'in, Viyanalı Bendorf'u Ephesos'da görevlendirmesi ile Metropolis'in ziyaretçileri Ephesos'a gelen Avusturyalılar olmuştur. Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nün İzmir'de şube açmasının ardından, enstitü üyesi Avusturyalı bilim adamı J. Keil ise Metropolis tarihi ve yazıtları hakkında ilk ayrıntılı bilimsel çalışmalarını I. Dünya savaşı'ndan önce gerçekleştirmiştir[66]. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile enstitü kapatılmıştır. Böylece Metropolis tekrar bir yalnızlık dönemine geçmiştir. 1950'li yıllarda Smyrna kazısına katılan Cook, Metropolis'e de uğramış ve izlenimlerini kısa birkaç satırla aktarmıştır[67].

Kenti bu yalnızlığından kurtaran isim Meriç olmuştur. Doktora tezi olarak çalışılan kentte 1972-75 yılları arasında, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nün sağladığı olanakla Recep Meriç, G. Wiplinger ve Cengiz İçten tarafından Metropolis'te sistematik bir yüzey araştırması da yürütülmüştür. Nihayet 1989 yılında Torbalı Belediyesi'nin öncülüğünde ve sağladığı parasal destekle Metropolis'te bilimsel kazılar başlamıştır. 1989 yılındaki ilk kazılarda akropolis,

---

[64] Meriç R., 1992; s. 1.
[65] Fontrier, M., A., *Ouseion kai Bibliotheke tes Euangelikesskoles* 1876-1878; 1878.
[66] Keil, J., A.V., Premerstein, *Bericht über eine Reisein Lydien und der südlichen Aiolis*; 1908; A.v. Premerstein, *Bericht über eine zweite Reise in Lydien*; 1911; A.v. Premerstein, *Bericht über eine dritte Reise in Lydien*; 1914.
[67] Meriç, R., *Metropolis Ana Tanrıça Kenti*, Phil-SA yayınları, İstanbul, 2003; s. 13-14.

tiyatro ve Uyuzdere Mağarası'nda çalışmalar sürdürülmüştür[68]. Tiyatro ve Uyuzdere Mağarası'nda tamamlanan çalışmalar sonraki dönemlerde akropolde, yamaç evlerde ve aşağı hamamda devam etmiştir. Kentte kazısı tamamlanan diğer alanlar ise hamam-gymnasion kompleksi, dükkanlar, latrina, atriumlu evler, Araplıtepe ve Metropolis kazısına bağlı sürdürülen Bademgediği kalesi (Puranda) ile neolitik Dedecik yerleşimleridir.

4. METROPOLİS'İN GELİR KAYNAKLARI

İonia Bölgesi büyük bir tarımsal potansiyele sahipti. Bölge, Kuzey'den Güney'e; Hermos Vadisi, Kaystros Vadisi (Küçük Menderes) ve Meander Vadisi (Büyük Menderes) olmak üzere 3 kısma ayrılmaktadır. Bugün bu vadiler dünyanın en verimli tarım alanlarından bazılarıdır ve büyük ölçüde pamuğun yoğun olarak üretildiği yerlerdir[69]. Kaystros vadisi verimli tarım alanlarına sahiptir. Bugün bile tüm bölgede yoğun tarımsal üretim yapılmaktadır. Tarımın yanında hayvancılık ve ormancılık da yapılmaktadır. Bölge, otlatma için geniş alanlara, ormancılık için dağlık arazilere ve balık dolu arazilere sahipti. Bu farklı doğal çevrenin işletmesi Tüm İonia'nın nihai servetinin kaynağıdır[70]. Günümüzdeki ana üretimler pamuk, zeytin, tütün, şarap, incir, tahıl, meyve, sebze ayrıca kenevirdir[71]. Özellikle zeytin ve incir bölgede üretilen en karakteristik ürünlerin arasında önemli bir yere sahipti[72]. Antik Çağ'da Menderes Ovası'nda çok yaygın bulunan incir için Torbalı ve Selçuk halen Türkiye'deki en büyük incir yetiştirme bölgesi olarak sayılmaktadır[73].

Bugün hala ağırlıklı olarak tarımsal yönden faydalanılan Kaystros Vadisi'nin Antik Çağ'daki karakteri ile günümüz arasındaki ilişki fark edilebilir. Tütün ve Pamuk dışında Antik Çağ'ın bütün üretimleri günümüzde hala büyük

---

[68] Meriç, R., 1991; s. 237-239.
[69] Greaves, M.A., *The Land of İonia; Society and Economy in the Archaic Period*, Wiley-Blackwell, 2010; s. 50.
[70] Greaves, M.A., 2010; s.50.
[71] Meriç, R., *Das Hinterland von Ephesos; Archaologisch-Topographische Forschungen in Kaystros-Tal*, Wien, 2009; s. 24.
[72] Malay, H., "Batı Anadolu'nun Antik Çağ'daki Ekonomik Durumu"*, Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi II*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1983; s. 52.
[73] Meriç, R., 1982; s. 8.

miktarlarda toplanmaktadır. Günümüzde sadece Tire bölgesinde sınırlandırılmış olan Kenevir yetiştirme, Antik Çağ'da büyük bölgelerde yayılmıştı. Bir Efes yazıtında kenevir işleyicisinden bahsedilmektedir (Kannabarioi)[74].

Antik Dönem'de şarap en önemli ticaret metalarından biridir[75]. Erken dönemden başlayarak Romalıların başlıca içeceği şarap olmuştur. İmparatorluk Dönemi'nde şarap üretim ve tüketiminin giderek arttığı gözlenir[76]. Strabon'a göre Lydia ve İonia'daki diğer yerler ve alanlar arasında Metropolis, en iyi şarabın kaynağı olarak gösterilir[77].

Strabon, Geographica adlı eserinde "*Gerçekten de Ephesos'luların ve Metropolis'lilerin şarapları iyidir*." diyerek Metropolis şaraplarından övgüyle söz eder[78]. Strabon, Metropolis'i İonia Bölgesi'nde Sisam, Khios, Klazomenai ve Tmolos (Bozdağlar) ile birlikte en güzel şarabın üretildiği yerlerden biri olarak tanımlar. Ama bunun yanı sıra Metropolis'te yerli şarabın yanında bu yörelerden ithal edilen şarabın da tüketildiğini düşünmek yanlış olmasa gerektir[79].

Akdeniz'in fakir toprakları ve kuru iklimlerinde nispeten tolere edilen üzüm, Antik Çağ'da büyük olasılıkla yaygındı. Ancak taze üzüm depolanması mümkün değildi ve kurutulması veya daha yaygın olarak şarap haline getirilmesi gerekiyordu. Kurutulanlar üzüm, kuru üzüm ya da preslenmiş pekmez olarak depolanır veya tüketilirdi. Şarap olarak depolanabilir ve amphoralarda ticareti yapılabilirdi. Eski Yunanlılar genellikle şaraplarını su ile karıştırarak içerlerdi. Şarap antik çağ insanının günlük tükettiği ve beslenmesinde önemli yere sahip bir elemandı. Şarabın büyük çoğunluğu muhtemelen İonia beslenmesinin bir parçası olarak tüketilmiştir. Bugün bile bazı geleneksel şaraplar hala Ephesos yakınlarındaki Şirince Köyü'nde üretilmektedir[80]. Şarapları ile ünlü bir kent olan Metropolis'in üzüm bakımından da bölgede önemli bir yere sahip olduğunu düşünmek yanlış olmasa gerektir. Torbalı bölgesi üzümcülük için tüm Kaystros

[74] Meriç, R., 2009; s. 24.
[75] Delemen İ., *Antik Dönemde Beslenme*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2003; s. 11.
[76] Delemen, İ., 2003; s.36-37.
[77] Meriç, R., 2009; s., 24.
[78] Strabon, Geographica *Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009; s. 191.
[79] Meriç, R., 2003; s. 15.
[80] Greaves, M.A., 2010; s.73.

havzasındaki en elverişli yerdir. Eggeling'in anketlerine göre 1969 yılında 11.500 ton çekirdeksiz ve 2000 ton çekirdekli üzüm alınmıştır[81].

Zeytinyağı da Roma ekonomisinde çok önemli bir role sahiptir. Üzüm gibi İonia'nın iklimi ve toprağı iyi zeytinin büyümesi için uygundu. Salamura ya da yağ olarak depolanan veya preslenmiş yağ, antik beslenmenin önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Ayrıca şarap gibi zeytinyağı da amphora içinde kolayca taşınabilirdi. Bugün bile zeytin ağaçları birçok arazide ortak bir özellik olarak yaygın olarak bulunabilir[82]. Roma imparatorluğu Dönemi'nde bağlar ve bahçeler ile birlikte zeytinlikler de geniş alanlar kaplar[83]. Zeytin her yerde yaygın bir şekilde yetiştirilmekteydi. En iyi sabunun üretilmesi ve aydınlanma için gerekli yağ zeytinden elde edilmekteydi[84]. Metropolis ve çevresinde zeytin yetiştiriciliği eskiden olduğu gibi günümüzde de ana üretimler arasında yer almaya devam etmektedir. Nitekim Torbalı ve çevresi çok fazla miktarda zeytinağacına sahiptir. 1969 yılında 850.000 zeytinağacı ile bu bölge Kaystros Bölgesi'nde ikinci sırada yer almaktaydı[85].

Akdeniz üçlemesinin üçüncü ve en önemli unsuru tahıl bitkileriydi. Kalorifik enerjinin ana sağlayıcısı olarak beslenmenin önemli bir kısmını teşkil eden buğday ve arpanın büyümesi için İonia tarafları uygundu. Mısır'daki İon sikkelerinin dağılımı büyük İonia devletlerinin Mısır'a ve birbirlerine tahıl tedarik ettiğini göstermektedir. İonia'da tahılın üretim ölçeği dikkate değerdi; ancak çeşitli zamanlarda ve çeşitli nedenlerle tüm İonia kentleri bu en temel maddenin eksikliğini yaşamıştı. Bu gibi durumlarda büyük devletler kendi liman ve ticaret gemileriyle kendilerine tahıl tedarik edebilmişler ve krizin üzerine gidebilmişlerdir[86]. Günümüzde de ana üretimler arasında ilk sıralarda yer alan tahıl bitkileri Antik Dönem'de de Metropolis ve çevresi için en önemli tarımsal üretimlerden biri olma özelliğini korumuştur.

---

[81] Meriç, R., 1982; s. 7.
[82] Greaves, M.A., 2010; s.73.
[83] Delemen İ., 2003; s. 31.
[84] Braudel, F., 1972; s.56.
[85] Meriç, R., 1982; s. 8.
[86] Greaves, M.A., 2010; s. 74.

Hayvancılığın çok eski çağlardan beri Anadolu'da önemli bir geçim kaynağı olması tekstil endüstrisinin doğmasına neden olmuş ve bu endüstri kolu Antik Çağ'da nüfusun önemli bir bölümünün geçimini sağlamıştır. Roma devrinde Ephesos'da şehrin ticari ve hatta politik yaşamında varlıklı yün ve palto tacirlerinin egemen olduğu bilinmektedir[87]. Bölge otlatma için geniş alanlar, ormancılık için dağlık araziler, balık dolu arazilere sahipti[88].

Deniz, İonia yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Denize erişim, limanlara sahip olma, kaynaklar ve kıyı şeridinin mevcut doğası, tüm İonialıların ekonomisine ve yaşam tarzına sunulmuştur[89]. Kıyıları, adaları ve nehir ağızları İonia'ya balıklar için çok uygun koşullar sağlamış olmalıdır[90]. Metropolisliler de bölgenin bu zengin imkanlarından faydalanmış olmalı, yetiştirilen ürünlerin ticareti ile kentlerinin ekonomisine katkıda bulunmuş olmalılardır.

Metropolis'in gelir kaynakları sadece bunlardan ibaret değildi. Bunların dışında Pergamon krallarının Metropolisli çocuk ve gençlerin eğitimleri için vermiş oldukları destekler ilişkileri göstermesi ve kentin kalkınmasına katkıda bulunması bakımından önem arz eder. II. Attalos Philedelphos'un kente azımsanmayacak katkılarda bulunduğu ve kente para aktardığı bilinmektedir[91].

Hellenistik Dönem'de inşa edilen Metropolis Stoası kent sakinlerinin ticari, sosyal, siyasi, dini ve kültürel konularda konuşup tartıştıkları bir yapı olmasının yanında stoa sütunlarında yer alan yazıtlarıyla kentin gelir kaynaklarını öğrenmemiz açısından ayrı bir önem taşır. Bu sütunların birinde Demetrios oğlu Kharisios tarafından sütunun Metropolis halkına armağan edildiği yazılıdır. Bu örneklerden varlıklı kimselerin kamu binalarının yapımına parasal katkıda bulundukları yani bir tür sponsorluk yaptıkları anlaşılmaktadır[92]. Buna benzer bir durum M.Ö. 2. yy.'a tarihlenen bir yazıtta da karşımıza çıkmaktadır. Yazıtta hamamın kadın yöneticisi olarak bahsedilen Alexandra Mirton isimli bir kadın ve

[87] Malay, H., 1983; s. 57.
[88] Greaves, H., 2010; s. 71.
[89] Greaves M.A., 2010; s. 164.
[90] Greaves, M.A., 2010; s. 77.
[91] Aybek, S., *Metropolis'de Hellenistik ve Roma Dönemi Heykeltıraşlığı*, İstanbul, 2009; s. 126.
[92] Aybek S., Meriç, E.A., Öz, A.K., 2009; s. 97-98.

aynı zamanda meclis üyesi (presbyteroi) olan arkadaşı onurlandırılmaktadır[93]. Buna göre Alexandra adlı bir kadının yöneticiliğini yaptığı Gymnasion'a Metropolis'in (presbyteroi) denilen yaşlılar derneği üyeleri ziyafet bankları yaptırıp hediye etmişlerdir[94].

Çeşitli amaçlar için çevredeki diğer kentlerden Metropolis'e gelen ziyaretçilerin de kentin ekonomik yaşamına katkıda bulunmuş olduklarını söyleyebiliriz. Bunun en büyük kanıtı Metropolis'in 4.5 km. kuzeyinde yer alan ve mağaralardan oluşan bir kült alanı olduğu bilinen Uyuzdere Mağarası'dır. Burada yapılan kazılarda Kolophon sikkelerinin yoğun miktarda çıkması Kolophonluların Metropolis'e gelerek Meter Gallesia'ya sunular yapıp ziyaret ettiklerini akla getirmektedir[95]. Bu da o dönemde iki kent arasındaki canlı bir din turizminin varlığına işaret eden önemli bir bulgu olarak değerlendirilir.

Küçük Menderes üzerinde kurulan ve işletimi kente ait olan liman tesisi, Metropolis'de üretilen zeytinyağı, şarap, tahıl, canlı hayvan gibi ürünlerin dönemin en büyük kentlerinden özellikle Ephesos'a pazarlandığını gösteren sağlam bir kanıttır. Dönemin dünya pazarlarından bu liman aracılığıyla Ephesos'a gelen malların Metropolis'e de getirilip satıldığı düşünülmelidir[96].

5. BULUNTULAR IŞIĞINDA METROPOLİS'İN EKONOMİK YAPISI

5.A. Sikkeler

İonia sikke kullanımını benimseyen ilk bölgelerden biridir ve bu, bölge içinde mal alışverişini kolaylaştırmak için önemli bir gelişme olarak görülmektedir[97]. Pergamon Kralları, Kistophoros denen ve sepetten çıkan yılanları simgeleyen büyük gümüş sikkeler basmışlardır. Bunlar kısa zamanda Anadolu

[93] Aybek S., Meriç, E.A., Öz, A.K., 2009; s. 105.
[94] Meriç, R., 2003; s. 66.
[95] Meriç, A.E., *Metropolis Yakınlarındaki Ana Tanrıça Kült Mağarası*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007; s.43.
[96] Aybek, S., Meriç E.A., Öz, A.K., 2009; s. 125.
[97] Greaves, M.A., 2010; s. 86.

dışında da geçerli para birimi olmuştur. Pergamon Kralı II. Eumenes bu sikkelerin diğer kentler tarafından basılmasına da izin vermiş böylece kentlerin ekonomilerine büyük destek olmuştur. Metropolis kazılarında da bu Kistophorlardan az da olsa ele geçmiştir[98]. Metropolis'de bulunan bu sikkelerin ön yüzünde sarmaşık çelengin ortasında kapağından yılan çıkan ve cista mystica denilen sepet vardır. Arka yüzünde ise kuyrukları birbirine dolanmış yılanlı asa, sol boşlukta ise basım yerinin monogramı görülebilmektedir (şekil-1-2).

Metropolis'in 4.5 km. kuzeyindeki Gallesion Dağı yamaçlarında bulunan Uyuzdere Mağarası Ana Tanrıça'nın kutsal alanı olması ve civardaki kentlere ait çok sayıda sikke bulunması bakımından önemlidir. Burada yapılan kazılarda 55 adet sikke ele geçmiştir. Bu sikkelerin 28'inin Kolophon kentine ait olması dikkat çekicidir. Kolophon sikkeleri haricinde 2 adet Ephesos, 5 adet Smyrna, 1 adet Pergamon ve 2 adet Metropolis sikkesi de buluntular arasındadır (Tablo1). Kentin henüz sikke basmadığı ama aynı zamanda Kolophon sikkelerinin en yoğun görüldüğü M.Ö. 320-294 yıllarını kapsayan bu dönemde, Kolophon sikkelerinin mağaradaki kazılarda çok miktarda ele geçmesi kentin Ephesos'dan çok Kolophon'un etkisinde olduğu düşüncesinin doğmasına neden olmuştur. Ancak kent kazılarında bu sikkelerin yok denecek kadar az olması bu düşünceyi ortadan kaldırmıştır[99].

Ayrıca Metropolis'de araştırma yapan H. Ingvaldsen'in çalışmalarına göre Metropolis'de çevredeki birçok kente ait farklı tiplerde sikkeler ele geçirilmiştir. Metropolis'de kent sikkeleri dışında (Şekil-4-5) çevredeki uzak kentlerden Constantinopolis (Şekil-6-7), Ephesos (Şekil-8-9-10-11-12-13-14-15), Constantinople (Şekil-16-17), Heracleia (Şekil-18-19-20-21), Antiochia, Kyzikos (Şekil-22-23), Nikomedia (Şekil-24-25) ve Kos'a (Şekil-26-27) ait sikkeler tespit edilmiştir. Bunların haricinde kazılarda ele geçen ve İonia'daki çeşitli kentlere ait sikkeler üzerinden yapılan değerlendirmede Ephesos sikkeleri çoğunluktadır. Smyrna, Pergamon, Magnesia, Priene, Kolophon, Miletos, Side, Khios, Tralleis, Kos, Erythrai, Aigai ve Apemeia sikkeleri Metropolis'de ele geçen diğer kentlere

[98] Meriç, R., 2003; s. 20.
[99] Meriç, A.E., 2007; s. 41-43.

ait sikkelerdir (Tablo2). Bu sikkelerin Metropolis'de de bulunuyor olması kentteki para sirkülasyonunun ne derece hareketli olduğunu göstermesi bakımından ayrı bir önem taşır.

Keil'ın gözlemlerine göre Ephesos'a aşağı yukarı 16 km. uzaklıkta bulunan Metropolis kenti, M.Ö. 1 yy.'a değin kendine ait hiç sikke basmamıştır. Keil bu durumu "*kent belli ki, biraz daha büyük bir kente ki Ephesos'dan başkası olamaz*, *bağlı olmuştur*" diyerek açıklar[100].

M.Ö. 133 yılında Pergamon Krallığı'nın Roma egemenliğine geçmesinden sonra patlak veren Aristonikos isyanı ve bu isyanın M.Ö. 129 yılında bastırılmasından sonra Metropolis kendi bağımsızlığını ilan etmiş ve kendi sikkelerini basmaya başlamıştır[101]. Bu sikkelerin ön yüzünde sağa dönük Ares başı görülürken arka yüzünde ortada yıldırım demeti ve üstte Metropolis'i belirten monogram yer alır (Şekil-28-29).

Aristanikos isyanından sonra bağımsız bir kent olarak sikke basmaya başlayan Metropolis, Augustus Dönemi'nde parlak bir dönem yaşamıştır.

Anadolu uygarlıklarında yer etmiş birçok eski kenti yerle bir ederek yok olmasına neden olan başlıca doğal afetlerden biri depremlerdir. M.S. 17 yılında Batı Anadolu'nun çeşitli kentleri korkunç depremler geçirmiştir. İmparator Tiberius ve geride sağ kalanlar kentlerin imarı için maddi yardımlarda bulunarak bu kentleri vergiden muaf tutmuşlardır[102]. İşte M.S. 17 yılında bütün Batı Anadolu'yu sarsan deprem felaketi sebebiyle İmparator Tiberius zamanında kentte sikke basımı da İmparator Traianus zamanına kadar yaklaşık 60 - 70 yıl kesintiye uğramış gözükmektedir. İmparator Traianus'un hükümdarlık döneminden itibaren sikke basımına tekrar başlanan kentte, yapılaşma ve onarım faaliyetlerinin de yeniden hızlandığı görülmektedir[103].

M.S. 270'li yıllarda, Got istilasından yaklaşık 10 yıl sonra, Metropolis'de başka bir tahribat karşımıza çıkar. 191 adet gümüş kaplama sikkeden oluşan bir

[100] Keil. J., A.V., Premerstein, 1914; s. 54.
[101] Meriç, R., 2003; s. 50.
[102] Karagöz, Ş., *Eskiçağ'da Depremler*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2005; s. 24.
[103] Meriç, R., 2003; s.67.

define, Hamam-Gymnasium'da havuzun önünde taban üzerinde ele geçmiştir (Şekil-30). Görünüşe göre yaşanan bir felaket sonucu insanların sağa sola kaçıştıkları, bu arada defineyi kurtarmak ya da düşünmek için yeterli vakit ya da fırsat bulamadıkları anlaşılmaktadır. Nümizmat K. W. Harl tarafından incelenen bu define enkaz altında kalmış ve zamanla örtülmüştür[104]. Define için en yakın tarih M.S. 272 civarıdır ve hamamın ani tahribatı sırasında sikkelerin terk edildiği ön görülmektedir. Kronolojik olarak definedeki antoniniani disizi Gallienus'dan Aurelian'a kadardır ve darplar Roma, Kyzikos**,** Mediolanum ve Siscia'yı temsil eder. Sikkeler güneydeki girişin sol tarafındaki calidarium'da taban üzerinde düzgün bir yığın halinde ve sadece birkaç dağınık parça ile birlikte bulunmuş olup büyük ihtimalle mühürlü bir torba içindeydi; çünkü yakınlarda hiçbir çömlek kap bulunmamıştır[105].

Hamamın tahribatının tarihi define sayesinde verilmektedir. Definedeki en geç sikkeler Aurelian'ın erken hükümdarlığı zamanında (270-275) basılmışlardır. Bunların en geç tek bir örneği Kyzikos'da basılmıştır ve şu an 272 yılı yazı başlangıcına veya ilkbaharına tarihlenmektedir. Hamam definesindeki birçok örnekte korozyon sebebiyle (nemli toprak koşullarından doğan) gümüş tabakasının orijinal yüzdesini saptamamak mümkün değildir. Yine de definenin içeriğinin yeniden gözden geçirilmesi hamamın tahribat zamanında hangi sikkelerin tedavülde olduğunu aydınlığa kavuşturur[106] (Tablo-3).

Hamam definesindeki sikkeler sadece Metropolis'de tedavülde olan sikkeleri yansıtmaz; aynı zamanda Batı Anadolu şehirlerindeki ekonomik ve politik geniş değişiklikleri de yansıtır[107]. Define iki ayrı sikke grubundan oluşur. Bu basımlar ezici çoğunlukla Gallienus tarafından Mediolanum ve Roma'nın darphanelerindendir (Tablo-4). Geç sikkeler neredeyse sadece Siscia ve Kyzikos'dandır. Bu geç sikkelerin büyük çoğunluğu Aurelian(270-275), Quintillus(270) ve Claudius II'nin(268-270) adına basılmışlardır ve

[104] Meriç, R., 2003; s. 74.
[105] Harl K.W., "A Hoard of The Roman Antoniniani from the Bath at Metropolis İonia", *American Journal of Numismatics 18*, New York, 2006; s. 75-76.
[106] Harl K.W., 2006; s. 76.
[107] Harl K.W., 2006; s. 82.

tanrılaştırılmış Claudius II(271) sikkeleri çoğunlukla Kyzikos'da basılmıştır[108]. Gallienus'un sikkelerinin çoğu Roma'da basılmıştır. Bu sikkelerin büyük çoğunluğu yüzünde GALLIENVS AVG yazıtını ve sağa yayılan yüz portresi taşırlar. Kuzey Batı Anadolu'daki Kyzikos'dan hiçbir Gallienus'un sikkesinin bu definede yer almaması önemlidir[109]. Claudius II ve Quintillus'un definede(75%) yer alan sikkelerinin seksen altı tanesinin dışındaki altmış ikisi Anadolu'nun kuzeybatısında yer alan Kyzikos kentinde basılmışlardır. On sekiz sikke(21%), Quintillus ve Claudius II'nin hükümdarlığı zamanında Mediolanum (Milano) veya Roma'nın İtayan darphanelerindendi; Claudius II' nin sadece altı basımı ise Siscia'dandı(%7). Claudius II' nin sikkelerinin çoğu onun son piyasaya sürüldüğü 269-271 zamanında basılmışlardır bu nedenle çoğu %2,5 gümüş kaplama içermektedir. Claudius II'nin Kyzikos antoninianilerinin çoğunluğu onun son basımlarına tarihlenmesi bakımından önemlidir. Tanrılaştırılmış Claudius II adına 19 sikkenin hepsi arka yüzünde CONSACRATIO yazısını taşır[110]. Aurelian sikkelerinin yirmi beşinin yirmi dördü Kyzikos'da darpedilmiş; sadece tek bir örnek Siscia'da basılmıştır. Hamam definesi Valerian adına basılan bir parçayı da içermektedir ve bu tip de M.S. geç 3. yüzyıl boyunca Doğu Roma imparatorluk sikkeleri definelerinde yaygın olarak görülür[111].

Metropolis'e ait kent sikkelerinde aynı dönem içinde (M.S. 3. yüzyıl) Ares Tapınağı'nı görmek mümkündür. Bu sikkelerde Ares miğferli portre tarzında ya da elinde kalkan ve mızrak, zırh kuşanmış ve ayakta durur biçimde tasvir edilmiştir (Şekil-31). Ares ile ilgili bilenen diğer önemli bir belge ise Banker Hegesias'ın Ares'e sunmak üzere kurbanlık hayvan bağışında bulunduğunu gösteren yazıttır[112]. Kente adını veren Ana Tanrıça ve Ares, Metropolis'deki en

[108] Harl K.W., 2006; s. 81.
[109] Harl K.W., 2006; s. 77.
[110] Harl K.W., 2006; s. 78-79.
[111] Harl K.W., 2006; s. 80.
[112] Meriç, R., 2003; s. 112.

etkin tanrılardır[113]. Yunan mitolojisinde savaş tanrısı olan Ares, Metropolis'de kenti tehlikelerden koruyan bir kişiliktedir[114].

M.S 3. yüzyılda yaşanan gerileme döneminin ardında M.S.. 4. yüzyılda durumun yeniden düzeldiği anlaşılıyor. Metropolis ile Efes arasındaki ana yolun bu yüzyıl içinde İmparator II. Gratian - Valetinian (İ.S. 375 - 384) tarafından tamir edildiği bulunan mil taşlarından anlaşılmaktadır. Yine Metropolis antik kentinde yapılan kazılarda ele geçen sikkelerin büyük çoğunluğunun M.S. 4. ve 5. yüzyıllara ait olması bu yüzyıllarda kentte canlı bir ekonomik yaşamının varlığına işaret eder[115].

5.B. Seramik

Metropolis'de ele geçen batı yamacı seramikleri, gri-siyah seramikler, kalıp yapımı kaseler gibi Hellenistik ve Erken Roma Dönemi'ne ait tipik gruplar, Ephesos'dakilere çok benzer. Yapılan incelemeler sonucunda yerel atölyelerde özellikle Ephesos, ikinci derecede ise Pergamon üretimleri form ve süslemeleriyle etkili olmuştur. Batıyla doğunun birleştiği önemli bir liman kenti olan Ephesos'un Metropolis'e çok yakın bir konumda bulunması sebebiyle Metropolis üzerindeki etkisi fazladır. Pergamon'da hem idari ağırlığı olan hem de bir sanat merkezi olmasından dolayı Metropolis'i etkileyen önemli merkezlerden biridir. Bu nedenle beyaz zeminli seramiklerin dekorlarında, batı yamacı seramiklerinin, kalp yapraklı ve Ephesos tipi kandillerin hem form hem de dekorlarında Pergamon ve Ephesos'un belirgin etkileri görülür.

İthal seramik olarak 2 örnek dikkat çekmektedir. Metropolis'de bulunan örneklerden hamur renk ve yapısıyla farklı olan bu iki örneğin, dekor ve boyut açısından benzerlerine Delos'da rastlanması bu iki kalıp yapımı kasenin Delos'tan

---

[113] Knibbe, K., *Die Götter von Metropolis in Ionien*, Diplomarbeit zum Erlangung des Magister Grades der Philosophie, eingereicht an der Geisteswissenschaftlichen Fakultet der Universitat Wien(Yayımlanmamış Tez), Wien, 1989; s. 23.
[114] Aybek, S., Meriç E.A., Öz, A.K., 2009; s. 131.
[115] Meriç, R., 2003; s. 74.

ithal edildiğini gösterir. Yine de kalıp yapımı kaseler dış etkilerin en az görüldüğü grup olarak dikkati çeker [116].

Hellenistik mezarlıkta bir pithos mezarın içinde ele geçen ithal kaselerden ilki hamur rengi, boyut ve form olarak Metropolis'deki diğer kalıp yapımı kaselerden ayrılmaktadır. M.Ö. 2. yy'ın ortalarına tarihlenen ve Dionysos Grubu'nun tasvir edildiği figürlü bu kase Delos'tan ithal edilmiş olmalıdır (Şekil 32). Aynı mezarda ele geçen bir diğer ithal kase ise benzerlerinin yardımıyla M.Ö. 2. yy.'ın ortalarına verilmiştir (Şekil 33). Kase üzerinde görülen benzer motifler Pergamon ve Delos'daki kalıp yapımı kaseler üzerinde de görülebilir[117].

Metropolis'de içe dönük ağızlı kaseler attika öncülerinin izlendiği kap formlarıdır. Attika ile ilişkilerin kesilmesinden sonra formlar yerel bir karakter kazanmıştır[118].

En parlak çağını M.Ö. 3. yy. ve erken 2. yy.'da yaşayan ve sofralarda içki kabı olarak kullanılan kantharos, Metropolis'de görülen ana formlardan birisidir. Metropolis'de bulunan –s formlu kantharosların çok yakın paralellerine Ephesos'da Devlet Agorası'ndaki bazilika malzemesi içerisinde rastlanmaktadır[119]. Kantharos formunda da içe dönük dudaklı kaselerde olduğu gibi Attika prototiplerine bağlılık vardır[120].

Yine benzerlerine Ephesos'da ve Delos'da rastlanan ve İ.Ö. 2. yy.'a tarihli krem kaplarının Metropolis'de de olduğu görülür (Şekil 34)[121]. Ephesos dışında başka yerde ele geçmemiş çok nadir ve sofistike bir kandil türüne ise Metropolis'de rastlanması bu kandilin Ephesoslu Apollonios atölyelerinden doğrudan ithal edildiğini düşündürmektedir (Şekil 35). Ayrıca Ephesos'daki

---

[116] Gürler, B., *Metropolis'in Hellenistik Dönem Seramiği*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, (yayınlanmamış doktora tezi) 1994; s.104-105.
[117] Gürler, B., 1994; s. 51-52.
[118] Gürler, B., 1994; s. 16.
[119] Meriç, A.E., *Metropolis'de Bulunmuş Batı Yamacı Seramikleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2003; s.18.
[120] Gürler, B., 1994; s.16.
[121] Gürler, B., 1994; s.77.

atölyeler içinde adı tespit edilen Apollonios Atölyesi'nin mührünü taşıyan bir amphora kulbu Metropolis'de ele geçen buluntular arasındadır[122].

Diğer merkezlerle yapılan karşılaştırmalarda Metropolis'de ele geçen seramiklerin Ephesos'daki parçalarla karakteristik olarak yakın benzerlikler taşıdığı görülür. Ephesos'la olan bu benzerlik birkaç görüşle açıklanmaktadır. Bu konuda Metropolisli çömlekçilerin ya Ephesoslu ustaların etkisi altında oldukları ya da Ephesos'da üretim yapan firmaların Metropolis'de şube açtıkları düşünülmektedir[123]. Aynı zamanda iki kent arasındaki özellikle Hellenistik ve Erken Roma Dönemi seramik örnekleri karşılaştırıldığında benzer örneklerin fazla olması Metropolis ve Ephesos arasındaki ticaretin varlığına da bir işarettir. Ekonomik açıdan küçük bir kent olan Metropolis'in kendisinden çok daha büyük bir kent olan yakınındaki Ephesos'un etkisi altında olması şaşırtıcı değildir[124].

Tarım ürünleri alışverişi için en iyi kanıtlardan biri aynı zamanda ticari amphora olarak da bilinen amphora olmuştur. Bu büyük, bezemesiz nakliye kapları sadece yağ ve şarap değil çok çeşitli ürünün taşınmasında kullanılmıştır. İonia'daki en yaygın ve önemli biçimleri Sakız, Sisam ve Miletos'u içerir[125]. Metropolis'de ele geçen farklı kökenlere sahip çok sayıdaki amphora mühürleri kentin Hellenistik Dönem'de ticari ilişkide bulunduğu mühürlü amphora üreticisi kent devletlerinin saptanmasında önemli kanıt oluşturmaktadır. Ayrıca Metropolis'de bulunan amphora mühürleri, amphora üreten kent devletlerinin ticari etki alanına, bu kentin de eklenmesi gerektiğini göstermektedir. Buluntular arasında en dikkat çekici olanlar M.Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Nikandros grubu'na ait mühürlü kulplardır. Mühürler üzerinde görülen aynı isimlerden hareketle yapılan değerlendirmede, üzerinde Khares ve Melas'ın isimleri yazılı üç mühürlü kulpun Kos'da üretilmiş olabilecekleri önerilmiştir (Şekil 36-37-38) . Aynı grupta yer alan, üzerinde monogram ve kısaltma mühürlerin yer aldığı bazı kulpların kil özellikleri incelendiğinde Batı Anadolu üretimi olabilecekleri belirlenmiş ancak bunu destekleyecek kanıtlar henüz ele

[122] Meriç, A.E., "Metropolis'den Dört Ephesos Tipi Kandil", *Kubaba*, Sayı 13, İzmir, 2009; s. 9.
[123] Meriç, A.E., 2003; s.67.
[124] Meriç, A.E., 2009; s. 9.
[125] Greaves, M.A., 2010; s.77.

geçmemiştir (Şekil 39-40-41-42-43-44). Aynı şekilde Nikandros Grubu'na ait buluntuların Ephesos'da da ele geçmiş olması çok tesadüfü gözükmemektedir[126].

5.C. Yazıtlar

1998 yılında Bouleuterion'un kuzeyinde bulunan Apollonios şeref yazıtı (Şekil 45) sadece Metropolis'in Hellenistik Dönem'deki (özellikle M.Ö. 150-130 yılları arası) tarihine ışık tutmakla kalmamakla aynı zamanda bölge tarihi için de önemli bilgiler sunması bakımından önemlidir. Yazıttan anladığımıza göre kentin bütün gelirleri krallık hazinesine gitmiyordu. Kaystros (Küçük Menderes) limanındaki gümrük gelirleri örneğinde olduğu gibi bu ve buna benzer diğer kaynaklardan elde edilen gelirlerin de krallık onayı ile kente bırakıldığı anlaşılmaktadır. İşte bu "özerklik" kentin hem demokratik gelişimine hem de sosyo - ekonomik kalkınmasına büyük katkı sağlamıştır[127].

Yine bu yazıttan anladığımıza göre, Hellenistik Çağ'da Gymnasion için Bergama Krallığı'ndan kaynak sağlanmıştır[128]. Kent ve Pergamon Krallığı gençlerin ve çocukların eğitimine de çok büyük bir önem ve destek vermiştir. Yazıta göre çok iyi eğitim görmüş, ancak hiçbir resmi sıfat taşımayan bir Metropolis yurttaşı olan Apollonios, komşu kentlerle çıkan arazi anlaşmazlıklarının başarıyla çözülmesine katkıda bulunmuş; Pergamon Krallığı'ndan gençlerin (neoi) beden eğitimine ihtiyaç duyduğu zeytinyağı için 500 Drahmi, hür (doğan) çocukların (paides) eğitimi için de 500 Drahmi para yardımı alınmasına ön ayak olmuş; kentin önemli gelir kaynaklarından Kaystros (Küçük Menderes) Irmağı üstünde geçiş bölgesi niteliğindeki limanın kira bedelini ödemeyen müstecirin bu parayı ödemesini sağlamıştır.[129] Kentin eğitim giderlerinin karşılanmasında kent bütçesinin yetersiz kaldığı durumlarda Apollonios'un girişimleriyle Kral II. Attalos 'tan eğitim amacıyla maddi kaynak

[126] Şenol, G. C., "Metropolis'den Hellenistik Dönem'e ait bir Grup Amphora Mühürü", *Olba IV*, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları, Mersin, 2001, 101-102.
[127] Meriç, R., 2003; s. 50.
[128] Meriç, R., 2003; s. 131.
[129] Aybek, S., Meriç, E.A, Öz, A.K., 2009;. s. 54.

sağlanması bunu en iyi şekilde ispatlamaktadır[130]. II. Attalos Philedelphos, Metropolis'e de azımsanmayacak katkılarda bulunmuş, çocuk ve gençlerin eğitimi için ayrı ayrı kaynaklardan kente para aktarmış ve böylece kentin ekonomisine katkı sağlamıştır[131]. Yazıtta Apollonios Anıtı'nın yapımıyla ilgili ayrıntılar da verilmekte olup, Apollonios'un ayakta duran bronz heykelinin mermer bir kaide üzerinde dikilmekte olduğu belirtilmiştir. Mermer kaide üzerinde şu şözler yazılıdır:

"Demos (Halk meclisi), Attalos'un oğlu Andron'un torunu Apollonios'u çalışkanlığından ve Roma'yla ilgili konularda ve kentine karşı her zaman sadakatle hizmet ettiğinden dolayı şereflendirir"[132].

Metropolis'de tiyatronun sahne duvarı içinde ikincil kullanım 151 cm. yüksekliğinde 42 cm. genişliğinde 39,5 cm. derinlikte; beyaz mermerden özenli bir yazıt ele geçmiştir. Geniş, iyi işlenmiş yazıt M.Ö. 2. yüzyıla aittir. Roma isimleri ve akraba isimleri eksiktir. Yazıt büyük ölçüde kayıptır. Bu yüzden vakıf amacı bilinmemektedir. Korunan kısmı sadece 42 kişilik liste ile yazıtın sonundadır. Yazıt yapılan bağışlardan bahsetmektedir. Tutarların miktarı hayli oynamaktadır ve 8'den 400 dinara kadar çıkmaktadır. Tutarları 848 dinara kadar çıkmaktadır. En sık 50 dinar verilmiştir. Dikkat çekici olan kısaltma dinar için kullanılan (<) işaretidir. Yazıtta, evli olmayan kardeşler ve büyük aileler bağışçı olarak kaydedilmiştir. 2 erkek kardeş Solon ve Hegesias 400 dinar ile en yüksek miktarı karşılamıştır. Diomedes, karısı ve oğlu ile birlikte 60 dinar vermiştir. Sosandros ve erkek kardeşi Menedotos ilk olarak 50 dinar vaat etmiş ama ilk teklifleri 60 dinara çıkmıştır. 3 aile 50 dinar ödemiştir. Bunlardan ilki olan Menedote ile evli Demetrios' un bir çatının altında ailesi ve erkek kardeşi ile birlikte yaşadığı yazıtta geçmektedir. Bir diğeri Arsinoe ile evli Heliodor ise Demetrios, erkek kardeşi ve kız kardeşi Artemonis ile bir mal ortaklığı oluşturmuştur. Bütçeye buna ilaveten Ktamarallos'un oğlu Demetrios'da dahil

[130] Meriç, R., 2003; s. 50.
[131] Meriç, R., 2003; s. 20.
[132] Aybek, S., Meriç, A.E., Öz, A.K., 2009; s. 54-55.

olmuştu. Son olarak ismi geçen Hermias'ın ise üvey kardeşi ve annesi ile birlikte ekonomisini idareli kullandığı ve açıkça henüz evlenmediği dile getirilmiştir[133].

1997 yılında kuvvetli kış yağmurlarının ortaya çıkardığı bir diğer yazıt in-situ olarak ele geçmiştir (Şekil 46). Köşe akroterleri ile sarımtırak mermerden yapılmış yazıt 155 cm. yüksekliğindedir. Sol üst kenarı hafif zarar görmüş olan yazıtın üst genişliği 64,5 cm.' dir[134].

Bu yeni buluntu detayları ile şaşırtmıştır ve kentin tarihine ışık tutmaktadır. Metin yazıt formuna göre erken Kaiser zamanına aittir[135]. Yazıta göre yapılan bağışlar şöyledir:

Stylabia Nais,	500 dinar
Papylos, Apollonides'in oğlu presbyteroi'nin de üyesi yeni kurucu,	1000 dinar
Asklapon'un oğlu (ikinci isim Tryphon) Aristomachos,	400 dinar
Hermias'ın oğlu Demetrios,	3 trikline
Theopompos'un oğlu Eutychidamos,	3 trikline
Iulius Zosimos,	1 trikline
Dioskurides'in oğlu Philiskos,	1 trikline
Artemidor'un oğlu Apollodoros,	1 trikline
Hermias'ın oğlu Straton,	100 dinar
Kentin personeli Philippos,	1 trikline
Archelaos'un oğlu Apellas,	1 trikline
Theogenes'in oğlu Hermogenes,	1 trikline

[133] Engelmann, H., "Inschriften aus Metropolis", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Band 125, 1999; s. 137-138.
[134] Engelmann, H., 1999; s. 139.
[135] Engelmann, H., 1999; s. 140-141.

Kaysrios'un oğlu Dion,	1 trikline
Ratos'un oğlu Onesimos,	1 trikline
Apollodor'un oğlu Apollonios,	1 trikline
Menakrates'in oğlu Homeros,	1 trikline
Kallikrates'in oğlu Kallistratos,	1 trikline
Alexander'ın oğlu Rhysimachos ,	1 trikline
Theogenes'in oğlu Perigenes,	1 trikline
A[--]n'in oğlu Zosimos,	50 dinar
Metron'un oğlu [--]on,	50 dinar
Ithagenes'in oğlu Artemidor,	50 dinar
Artemidor'un oğlu Demetrios,	50 dinar
[--]os'un oğlu Menekrates,	5 dinar

Yazıtta ayrıca Alexandrea Myrton'un, varlıklı bir evden geldiği ve 750 drahmi ile bağışta bulunduğu ve bunun 2. büyük katkı olduğundan bahsedilir. Hermias'ın oğlu Straton ise 100 dinar ödemiştir. Metropolis'de 1 trikline o sırada 100 drahmi ederdi. Bağışçılar çoğunlukla Hellenistik Çağ'dan beri şehrin eski sakini olan ailelerden geliyorlardı. Hermogenes ve Perigenes, Theogenes'in çocukları bir trikline teslim etmişlerdir. Yazıta göre Archelaos 500 dinar vermiş, onun kardeşi Apellas bir trikline (100 dinar) ödemiştir. Demetrios 3 trikline gönderirken onun kardeşi Straton ise 100 dinar (1 trikline) göndermiştir. Ayrıca yazıttan öğrendiğimize göre Philippos adında çok fazla serveti olan bir kişinin derneğe 1 trikline gönderdiği ve Presbyteroi'nin onun bağışını reddetmesi dikkate değer bir bilgidir[136].

[136] Engelmann, H., 1999; s. 142.

Metropolis'deki bir diğer yazıt beyaz mermerden oluşan bir bloktur (Şekil 47). Bazı blokları korunamayan 1.51 cm. yüksekliğinde, 42 cm. genişliğinde ve 39,5 cm. derinliğindeki bu yazıt bir finansal vaatler listesidir[137].

Yazıtın çevirisi şöyledir:

Diomedos'un oğlu Sosos kardeşi için (?) drahmi

Musaios'un oğlu Philostratos, oğlu Philostratos ve karısı Demes için (?) drahmi

Sondais'in oğlu Solon (?) drahmi

Herkleion'un oğlu Philiskos (?) drahmi

Demetrios oğlu Solon, Kardeşi Hegesias için 300 drahmi

Zopyros'un oğlu Demetrios, karısı Menedote ve annesi Teises, erkek kardeşi kallistratos, babası Zopyoros ve kendisi için 50 drahmi

Andron'un oğlu Heliodoros, , Karısı Arsinoe ve kızkardeşi Artemonis ve Ktamarallos'un oğlu Demetrios ve kendisi için 50 drahmi

Philemon'un oğlu Hermias, kendisi ve anne Isinoe için ve erkek kardeş Philemon ve Xantos'un (evlat edinilmiş) oğlu için 50 drahmi

Sarapion'un oğlu Sosandros, kendisi ve erkek kardeşi Menodotos için 50 drahmi

Dioskurides'in oğlu Dioskurides 20 drahmi

Nikades'in oğlu Hieronymos 10 drahmi

İason'un oğlu Hermias, kendisi ve oğul İoason için 20 drahmi

Dion'un oğlu Anaxagoras kendisi için, Anaxagoras ve oğul Dion için 50 drahmi

Apollonios ve Charixenos'un oğlu Herkleides, kendisi için ve oğul Apollonios için 20 drahmi

[137] Erlangen Üniversitesi'nden Prof. Dr. Boris Dreyer'in bu yazıt ile ilgili çalışmaları çok yakında yayınlanacaktır. Yazıtın çevirisini tezimde kullanmama yardımcı olduğu için kendisine teşekkürlerimi sunarım.

Demetrios'un oğlu Charisios (?) drahmi

Andromachos'un oğlu Xanthos 10 drahmi

Hereas'ın oğlu Philippos 50 drahmi

Demodes ve Diomedes'in oğlu Diomedes, kendisi ve karısı Ammias ve oğlu için 60 drahmi

Proteas'ın oğlu Protogenes (?) drahmi

Demetrios'un oğlu Poseidonios (?) drahmi

Yazıt, Metropolis'deki bazı ailelerin mali gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte bu yazıt aile içindeki ve dışındaki bağlantıları göstermesi, aile içinde kimin kimin için ödeme yaptığını ve bu konuda sorumluluk sahiplerinin kimler olduğunu göstermesi nedeniyle de ayrı bir önem taşır.

5.D. Plastik Eserler

Antik Çağ'da heykeltıraşlık eserleri ile ünlü kentler güçlü ekonomik yapılarıyla dikkat çekmektedir. Bu durum Ege Bölgesi ve Anadolu'daki kentler içinde geçerli olmuş ve kentler sanatsal açıdan kendilerini geliştirmişlerdir. Günümüzde olduğu gibi Antik Dönem'de de kentlerin tanınması oranın ticari bakımdan hareketlenmesini ve ekonomik kalkınmasını sağlamıştır. Hiç şüphesiz kentin sanatçı, mimar ve sanat eserlerinin bu konudaki rolü çok büyüktür. Bu noktada Metropolis sahip olduğu heykeltıraşlık eserleri ve arkeolojik zenginliği ile çevredeki Ephesos, Smyrna, Pergamon, Sardes, Tralleis, Magnesia gibi kentlerden ayrılmaktadır. Metropolis zengin heykeltıraşlık buluntuları ve üstün sanat düzeyine sahip bir kent olarak bu kentlere yaklaşmasına rağmen küçük bir alana yayılmıştır. Ancak Metropolis'in küçük bir alanda gelişme gösteren bir kent olması sanatsal açıdan gelişmediği anlamına gelmemektedir. Kent içinde çok sayıda mermer binaların inşa edilmesi ve bu binaların yakınlarında kaliteli

heykeltıraşlık eserlerinin ele geçmesi Metropolis'in küçük ama sanat seviyesi yüksek bir kent olarak bölgede varlığını hissettirdiğini göstermektedir[138].

Kentte çalışan ustaların Metropolisli olma ihtimali yüksektir. Bunun yanında çevredeki büyük kentlerden usta ve sanatçıların da buraya gelmiş olmaları mantıklı bir düşüncedir. Ephesos Metropolis'in en yakınındaki metropol olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla yakınlığı sebebiyle Ephesos'un hinterlandında yer alan Metropolis'de bu kentin etkilerini görmek mümkündür. Bu konuda en çarpıcı delil kybele kabartmalı stellerinde karşımıza çıkar (Şekil 48). Anakayaya oyulmuş çok sayıdaki niş içinde yerleştirilen steller boyut, figür ve üslüp bakımından Metropolis'dekilere çok benzemektedir. Benzer durum atlı-kahraman kültü için de geçerlidir. Yine mermer ya da terra cotta levhalar üzerine işlenmiş atlı figürlerin de Metropolis'dekilerle aynı çizgilere sahip olması bu iki kentin sanat eserleri açısından birbirlerine yakınlaştığını gösteren önemli kanıtlardır[139].

Metropolis'in kuzeyinde yer alan bir diğer önemli merkez olan Smyrna, kentin heykeltıraşlık sanatını etkileyen başlıca kentlerden biridir ve Metropolisliler tarafından sıkça sipariş alan kentlerin başındadır. İki kentin heykeltıraşlık eserleri arasındaki benzerlikler en çok mezar stellerinde kendini gösterir. Metropolis'de ele geçen küçük boyutlu pudicita tipinde kadın heykelleri ile iki torso bu etkileri taşır (Şekil 49-50-51-52-53).

Ephesos ve Smyrna'dan başka kentin heykel üretimine başlangıçtan itibaren etki eden ve bu konuda gelişimine katkıda bulunan en önemli kentlerden biri de Pergamon'dur. Metropolis, Apollonios yazıtında da belirtildiği gibi Pergamon Krallığı'ndan destek görmüştür. Bu katkıların sanatta da devam ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim Metropolis heykeltıraşlık eserlerinin teknik bakımdan Pergamon sanatından izler taşıdığı görülmektedir. Metropolis'de ele geçen bir erkek başı Pergamon ekolü etkisi ile üretilmiş bir eserdir (Şekil 54). Benzer etkiler bouleuterionda ele geçen sert ifadeli hayvan başlarında da

[138] Aybek, S., 2009; s. 125.
[139] Aybek, S. 2009; s. 125-126.

karşımıza çıkar (Şekil 55). Bu benzerlikler stellerde de aynıdır. Metropolis'de yüzey buluntusu olarak ele geçen bir stel Pergamon'da bulunan ve oranın sanat akımına verilen stellerle aynı ustanın elinden çıkmışçasına benzerliklere sahiptir[140].

Sanat eserleri açısından bakıldığında bu 3 önemli kent dışında Hellenistik Dönem içinde bölgede yer alan Magnesia Ad Meandrum, Priene, Tralleis ve Sardes gibi diğer kentlerle de yakınlıkların göze çarpması, Metropolis'in bu kentlerle de ilişkiler kurduğunu göstermektedir. Sanatsal açıdan Delos, Kos gibi ada yerleşimleri ile Metropolis arasındaki yakınlık heykeltıraşlık eserlerine yansımıştır. Heykeltıraşlık eserleri arasındaki bu bağlantılar Metropolis'in bu kentlerle de yakın ilişkiler kurduğunu kanıtlar niteliktedir[141].

Metropolis'de kentin politik ve ekonomik refah seviyesi yükseldikçe heykeltıraşlık eserlerindeki faaliyetin arttığı gözlenir. Örneğin Augustus Devri'nde imparator Germanicus adına sunaklar yapılmıştır. Meclis üyelerinin ve kente yararı dokunan kişilerin heykelleri yontularak resmi binalara, agoralara dikilmiştir. M.Ö. 3. yy.'ın sonları ve 2. yy. başlarında ortaya çıkan Metropolis'deki heykeltıraşlık aktivitesi geç 2. yy. ve 1. yy.'da en parlak günlerini yaşamış Roma Dönemi'nin ilerleyen safhalarında gerilemiştir. Kentin bu durgun zamanlarında bronz heykel ve günlük kullanım gereçleri eritilerek sikke basımı için kullanılmış olmalıdır[142].

5.E. Diğer Buluntular

5.E.1. Kurşun Ağırlıklar

Metropolis'de bugüne kadar yapılan kazılarda kentin birçok yerinde çok çeşitli ağırlıklar ele geçmiştir. Kullanılan ağırlıklar genelde pişmiş toprak olup kurşundan yapılan örneklere de rastlanmaktadır (Şekil 56-57-58). Ağırlıkların bir

[140] Aybek, S. 2009; s. 126.
[141] Aybek, S., 2009; s. 126-127.
[142] Aybek, S., 2009; s. 128.

bölümünün kentteki ticaret hayatının canlı bir şekilde sürdüğü agora, bouleuterion, stoa gibi yapılarının yer aldığı çevreden gelmesi Metropolis'de canlı bir ekonomik hayatın varlığına işaret etmektedir.

Metropolis'de bulunan ve farklı ağırlıklar için oyulmuş kalıplar bu konuda önem arz eder. Bütün kalıplar kare şeklinde olup derin kenarları gözükmektedir (Şekil 59-60). Genel olarak 10 ağırlık formu bulunmaktadır. λεῖτρα yazıtlı formun dışında tüm formlar genellikle iyi durumdadır ancak taşların yüzeyi yüzyıllar nedeniyle eskimiş ve yıpranmıştır. Yapılan incelemeler sonucu bütün formların kurşundan döküldüğü anlaşılmıştır. Ağırlıkların kurşun ve litra değerleri sonuçlandırılmıştır[143] (Tablo-5).

Metropolis'in kent tepesinde bulunmuş bir diğer kare kurşun ağırlık ise 6,5 cm. x 6,3 cm. çapında ve 330 gr. ağırlığında, kenarları çıkıntılı olup eğimli, paralel çentikler ile donatılmıştır (Şekil 61). Ağırlığın üst tarafında kabartma şeklinde güzel harfler mevcuttur. 330 gr. ağırlığındaki ağırlık neredeyse 327,46 gr. olan bir litraya karşılık gelmektedir. Bu ağırlık Metropolis'de kullanılan normal bir Litra-ağırlığının başka bir kanıttır[144].

5.E.2. Ölçü Taşları

İ.Ö. 2. yüzyılda görev yaptığını tahmin edilen Agora yöneticisi Battalos oğlu Makhatas'ın adını taşıyan bir ölçü taşı Gymnasion'un güneyinde ele geçmiştir. 30 cm. yüksekliğindeki bu ölçü taşı üzerinde Metropolis'de kullanılan sıvı ve uzunluk ölçülerinden bazılarının gerçek hacim ve uzunlukları belirtilmiştir (Şekil 62-63). Metropolis'de kullanılan ölçülerin gerçek değerleri taşıyıp taşımadığının kontrol edildiği bu taşta uzunluk ölçüleri ayak sıvı ölçüleri ise kotyle sistemine göre belirlenmiştir. Ayak esasına göre düzenlenen uzunluk ölçülerinde en küçük ölçü birimi olarak bir el parmağının genişliği kullanılıyordu. Uzunluk ölçüleri ayak esasına göre düzenlenmişti ve en küçük birim bir el

[143] Meriç, R., "Metrologische Funde aus Metropolis und Ephesos", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 41, Bonn, 1981; s. 211.
[144] Meriç, R., 1981; s. 213-214.

parmağının genişliği idi. Buna göre dört parmak genişliği bir el ayası iki el ayası ise yarım ayak ediyordu. Metropolis taşında bir el ayasının uzunluğu 8,4 cm. olarak belirtilmiştir. Böylece bir ayak uzunluğu 33-34 cm.'ye tekabül etmektedir[145].

Metropolis ölçü taşında sıvıların ölçüldüğü iki adet ölçü birimi de aktarılmaktadır. Buna göre küçük ölçü 168 ml., büyük olanı ise 294 ml. kadardır. Sıvı ölçüleri 12'li sisteme göre düzenlenmiştir.

Bu sistemde

1 kotyle	274 ml.	
12 kotyle	1 khous	3288 lt.
12 khous	1 metretes	39,556 lt. olarak hesaplanmıştır.

Hellenistik Dönem'deki bu sıvı ölçü birimleri isimlerini kotyle (çanak), khous (testicik) ve metretes (şarap amphorası) gibi o dönemin ana ürünlerinden sayılan şarabın konulduğu veya satıldığı kaplardan almış olmalıdır[146].

6. KOMŞU KENTLER VE TİCARİ İLİŞKİLER

Metropolis küçük fakat zengin bir kent olarak varlığını sürdürmüştür. Ephesos ve Smyrna coğrafi konumları bakımından Metropolis'e çok yakındırlar. Ephesos, Metropolis'in en yakınındaki metropol olarak dikkat çekmektedir. Yakınlığı nedeniyle Ephesos'un hinterlandında yer alması gereken Metropolis'de bu kentin etkileri olduğu açıktır. Sınır taşlarından anlaşıldığı üzere Tanrıça Artemis'in kutsal arazi sınırlarının, Aşağı Küçük Menderes Ovası'nın büyük bir bölümünü kapsadığı gibi Metropolis'i de içine aldığı bilinmektedir[147].

Strabon, Ephesos hakkında bilgi verirken Torosların öte tarafındaki Asia'nın en büyük ticaret merkezi olduğundan bahseder[148]. Strabon'un aynı

[145] Meriç, R., 2003; s. 125.
[146] Meriç, R., 2003; s. 125.
[147] Aybek, S., 2009; s. 125.
[148] Strabon, 2009; s. 641.

zamanda Ephesos'la Smyrna arasında önemli bir yol istasyonu olarak tanımladığı Metropolis'de ele geçen bir yazıttan anlaşıldığına göre, Ephesos Artemis Tapınağı'nın kutsal alanı Metropolis kent sınırına kadar uzanmaktadır. Bu veriler iki kent arasındaki ulaşımın kolay ve yoğun olduğunu gösterir. Metropolisliler yürüyerek ya da belki atlı araçlarla yarım günde ulaşabildikleri Ephesos'a giderek, büyük atölye ve pazarları ziyaret etmişler ve orada gördükleri kap kaçakların benzerlerini kendi küçük atölyelerinde üretmiş olmalıdırlar.[149]

Priene Hellenistik Dönem'de Metropolis'le benzer yönleriyle dikkat çeken ve yakın bağlantılar kuran bir diğer kenttir. Her iki kentin bouleuterionlarının kare planlı olması ve oturma sıralarının cephe duvarına paralel olması gibi benzerlikler söz konusudur. Cephe elemanları açısından bakıldığında Miletos bouleuterionuyla da benzerlikleri de görülmektedir. Metropolis bouleuterionu Priene ve Miletos bouleuterionlarının bir bileşimidir. Aynı şekilde benzer özellikler her iki kentin tiyatrolarında da görülebilir. Hellenistik Metropolis bu üç kentle ilişkilerinin yanı sıra İonia'daki tüm kentlerden özellikle de mimarlık, heykel ve seramik sanatları açısından Tralleis, Magnesia ve Smyrna'daki gelişmelerden etkilenmiş görünmektedir. Heykeltıraşlık eserlerine bakıldığında bu benzerlikler çok çarpıcı bir şekilde gözler önünde serilmektedir[150].

[149] Meriç, A.E., 2009; s.9.
[150] Meriç, R., 2003; s. 125.

7.SONUÇ

İonia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Metropolis antik kentinin Hellenistik ve Roma Dönemi'ndeki ekonomisi hakkındaki bilgi eksikliğinin giderilmesi amacıyla hazırlanan bu tez kapsamında Metropolis'te ele geçen buluntular incelenmiştir.

Ortaya çıkan sonuçlara göre Metropolis kentinin kuruluşundan itibaren yaşamış olduğu parlak ve durgun dönemler saptanmıştır. Buna göre bölgenin Pergamon Krallığı'nın denetimi altına geçmesiyle birlikte kentte de ekonomik anlamda bir gelişmenin başladığı anlaşılır. Bu gelişmenin izlerinin kentteki mimari ve heykeltıraşlık eserlerine yansıdığı görülmektedir. Hellenistik Dönem ile birlikte başlayan bu refah seviyesi kentin imar faaliyetlerindeki artıştan da anlaşılmaktadır.

M.Ö. 2. yy. ile birlikte Metropolis ve çevresindeki ekonomik gelişmenin varlığı hemen fark edilir. Roma Dönemi'ne gelindiğinde ise kentte yeniden bir canlanma yaşandığı anlaşılmıştır. Bunda Augustus ile birlikte başlayan Roma Barışı'nın rol oynadığı kesindir.

Ancak İonia'da M.Ö. 17 yılında yaşanan depremler diğer Batı Anadolu kentlerine olduğu gibi Metropolis'e de çok zarar vermiştir. Bu sebeple kent bir duraklama devrine girmiştir. Daha sonra Traian zamanında yapılan yardımlarla birlikte kentte imar faaliyetlerinin ve sikke basımının tekrar başladığı görülür.

Hellenistik Dönem'le birlikte Hellen dünyasını yaptığı ekonomik atılım Metropolis'deki buluntularla fark edilir. Buna göre hamamda bulunan Apollonios şeref yazıtı adeta kentin ekonomi tarihine ışık tutar. Yazıta göre kentin Bergama Krallığı'ndan destek gördüğü bilinmektedir. Ayrıca işletimi kente ait olan limandan elde edilen vergiler de kent için önemli gelirler sağlamış olmalıdır. Bu aynı zamanda Metropolis'de üretilen şarap, zeytinyağı, tahıl ve canlı hayvan gibi ürünlerin Ephesos'a pazarlandığını gösteren önemli bir kanıttır. Yine tiyatronun sahne duvarı içinde bulunan bir yazıtta Metropolisli yurttaşların kentlerine yaptıkları bağışlardan söz edilmektedir. Kaiser zamanına tarihlenen bir diğer yazıt kentin ekonomisi açısından çok önemli bilgiler sunar. Bu yazıtta yapılan bağışlar

listeler halinde aktarılmıştır. Çalışmamızın konusu içinde ele alınan bir başka yazıt Metropolis'deki bazı ailelerin mali gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Söz konusu yazıt, aile içindeki ve dışındaki bağlantıları ve aile içinde kimlerin ödeme yapma konusunda sorumlu olduğunu belirten bir örnek olarak karşımıza çıkar.

Metropolis ve çevresinin günümüzde olduğu gibi tarımsal potansiyelinin yüksek olması zeytin, şarap, incir, tahıl, meyve ve sebze gibi ürünlerin Hellenistik ve Roma Dönemi'nde yetiştirilmesine olanak sağlamış böylece kentin bu yolla ticaret yaparak gelir sağladığı anlaşılmıştır. Bu konuda en eski bilgiyi öğrendiğimiz Strabon, Metropolis'in şaraplarından övgüyle bahsetmiş ve Metropolis'i en iyi şarabın kaynağı olarak göstermiştir.

Metropolis'de farklı birçok kente ait sikkeler ele geçmiştir. Bunlar arasında Ephesos, Smyrna, Pergamon, Magnesia, Priene, Kolophon, Miletos, Side, Erythrai, , Aigai, Heracleia, Tralleis, Khios, Antiochia, Kyzikos, Nikomedia, Apemeia, Kos, Constantinopolis ve Constantinople gibi kentlerin bulunuyor olması Metropolis'de çok hareketli bir para sirkülasyonunun olduğunun kanıtı niteliğindedir. Pergamon Kralı II. Eumenes tarafından basımına izin verilen kistophorlardan Metropolis'de az da olsa bulunmuş olması Metropolis'in ekonomik anlamda destek aldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Sikkelerle ilgili olarak ele geçen en önemli buluntu gurubu M.S. 272 yılına tarihlenen ve hamamda bulunan definedir. Bu sikkeler mediolanum, Roma, Siscia ve Kyzikos gibi farklı darphanelerde basılmışlardır. 191 adet sikkeden oluşan bu define o dönemde Metropolis'de tedavülde olan sikkeleri yansıttığı gibi aynı zamanda Batı Anadolu şehirlerindeki ekonomik ve politik değişiklikleri de yansıtması bakımından çok önemlidir. Aynı dönem içinde (M.S. 3. yüzyıl) Metropolis'de üzerinde kentin koruyucu tanrısı Ares'in yer aldığı sikkeleri görebilmek mümkündür.

Metropolis seramik buluntuları kentin diğer kentlerle olan ticari ilişkilerine kanıt olarak gösterilebilir. Özellikle Ephesos ve Pergamon'un kentin seramik

üretimine belirgin etkileri vardır. Hellenistik ve Erken Roma Dönemi'ne ait tipik gruplar form, dekor ve boyut açısından bu kentlerin üretimlerine çok benzemektedir. Delos'tan ve Ephesos'dan ithal edilen ürünlerin olması o dönemde Metropolis'in bölgedeki diğer kentlerle yaptığı alışverişi ve işbirliğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Metropolis'de ticari hayatla doğrudan bağlantılı ve kullanılan ölçülerin gerçek değerleri taşıyıp taşımadığının kontrol edildiği bir ölçü taşı da ele geçmiştir. Bu taş sayesinde o dönemde sıvıların ölçüldüğü iki adet ölçü birimi de bilinmektedir.

Kentin çeşitli yerlerinde özellikle ticari ve sosyal hayatın yoğun bir şekilde geçtiği bouleuterion, agora, stoa gibi kentin merkezine yakın bölgelerde ele geçen çok sayıda pişmiş toprak ve kurşun ağırlık, Metropolis'de Hellenistik ve Roma Dönemi'nde alışveriş hareketlerinin canlı bir şekilde sürdüğünün kanıtıdır. Bu konuyla ilgili olarak ele geçen kurşun ağırlıklar bize litra değerleri hakkında kesin bilgiler vermektedir.

Metropolis'in Ephesos, Smyrna, Magnesia Ad Meandrum, Priene, Tralleis ve Sardes gibi diğer kentlerle sanat eserleri ve bakımından benzerliklere sahip olması bu kentlerle de yakın ilişkiler kurduğunu ve ticari bir hareketin bu bölgelere kadar uzandığına işaret eder.

Tüm bu veriler ışığında Metropolis'in Hellenistik ve Roma Dönemi'ndeki ekonomisinin oldukça canlı ve gelişmiş olduğu açıkça görülmektedir. İleride yapılacak daha kapsamlı araştırmalarla birlikte bu konu hakkındaki eksiklikler giderilebilir.

KAYNAKÇA

Akarca, A., *Yunan Arkeolojisinin Ana Hatları I Şehir ve Savunması*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Seri VI., Sayı 15, Ankara, 1987.

Akurgal, E., *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak Popüler Bilim Kitapları 67, Ankara, 2002.

Aristoteles, *Retorik*, (Çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul, 1995.

Aybek S., Meriç E. A., Öz A.K., *İonia'da bir Ana Tanrıça Kenti Metropolis,* İstanbul, 2009.

Aybek, S., *Metropolis'de Hellenistik ve Roma Dönemi Heykeltıraşlığı*, İstanbul, 2009.

Braudel, F., *The Mediterranean and the Mediterrenean World in the Age of Phillippos II*, 1. Kitap, Londra; 1972.

Delemen İ., *Antik Dönemde Beslenme,* Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2003.

Ekin Meriç, A., "Metropolis Yakınlarındaki Ana Tanrıça Kült Mağarası", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, (yayınlanmamış doktora tezi), 2007.

Ekin Meriç, A., "Metropolis'de Bulunmuş Batı Yamacı Seramikleri", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), 2003.

Ekin Meriç, A., "Metropolis'den Dört Ephesos Tipi Kandil", *Kubaba* , Sayı 13, s. 7-15, 2009.

Engelmann H., "Inschriften aus Metropolis", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Band 125, 137-146, 1999.

Ersoy, A. "Batı Anadolu Hellenistik Stoaları Işığında Metropolis Stoası", Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, (yayınlanmamış doktora tezi), 1998.

Evliya Çelebi, "Seyahatname", Cilt 8.

Frank, T., *An Economic History of Rome*, Londra, 1927.

Finley, M.I., *Antik Çağ Ekonomisi,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.

Fontrier, M., A., "Ouseion kai Bibliotheke tes Euangelikesskoles", 1976-78, 1878.

Gürler, B., "Metropolis'in Hellenistik Dönem Seramiği", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, (yayınlanmamış doktora tezi), 1994.

Gomme, W., A., *Traders and Manufactures in Greece*; *Essays in the Greek History and Literature*, Oxford, 1937.

Greaves, M.A., *The Land of İonia; Society and Economy in the Archaic Period*, Wiley-Blackwell, 2010.

Harl K.,W., "A Hoard of Roman Antoniniani from the Bath at Metropolis, Ionia", *American Journal of Numismatics 18*, New York, 2006.

Homeros, *İlyada,* (Çev. Azra Erhat-A.Kadir), İstanbul, 2004.

Homeros, *Odysseia*, (Çev. Azra Erhat-A.Kadir), İstanbul, 2001.

Jones, R., D., "The Purpose and Organisation of the Alimenta*"*, *PBSR*, no. 19, 1964.

Karagöz Ş., *Eskiçağ'da Depremler,* Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2005.

Knibbe, K., "Die Götter von Metropolis in Ionien"*,* Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie, eingereicht an der

Geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien (Yayımlanmamış tez), Wien, 1989.

Magie, D., *Anadolu'da Romalılar 3*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.

Malay H., "Batı Anadolu'nun Antik Çağ'daki Ekonomik Durumu" *Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi II*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 50-61. İzmir, 1983.

Meriç R., "Metrologische Funde aus Metropolis und Ephesos", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 41, 211-215, 1981.

Meriç, R., *Metropolis in Ionien; Ergebniss einer Survey-Unternehmung in den Jahren 1972-1975*, Königstein, 1982.

Meriç, R., *Metropolis*, İstanbul, 1992.

Meriç, R. "Torbalı Metropolis Kazısı 1990", *KST*, XIII, Ankara, 1991.

Meriç, R. "Pre-Bronze Age Settlements of West Central Anatolia", *Anatolica*, XIX, 1993.

Meriç, R. "Metropolis yakınındaki Hitit çağdaşı bir Arzawa kenti: Puranda", *İzmir Kent Kültür Dergisi*, 2002.

Meriç, R., *Metropolis Ana Tanrıça Kenti*, Phil-SA Yayınları, İstanbul, 2003.

Meriç, R., *Das Hinterland von Ephesos; Archaologisch-Topographische Forschungen in Kaystros-Tal*, Wien, 2009.

Pounds, G.N.J., "The Urbanisation of Classical World", *Annals of the Amer. Assn. of Geographers*, 59, New York, 1969.

J. Keil, A.v. Premerstein, "Berichtüber eine Reise in Lydien und der südlichen Aiolis", 1908; A.v. Premerstein, "Bericht über eine zweite Reise in Lydien", 1911; A.v. Premerstein, "Bericht über eine dritte Reise in Lydien", 1914.

Strabon, "*Geographica Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV"*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.

Schachner A., Meriç, R., "Ein Stempelsiegel des späten Jahrtausends v. Chr. aus Metropolis in Ionien" *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* XLII/1, 2000.

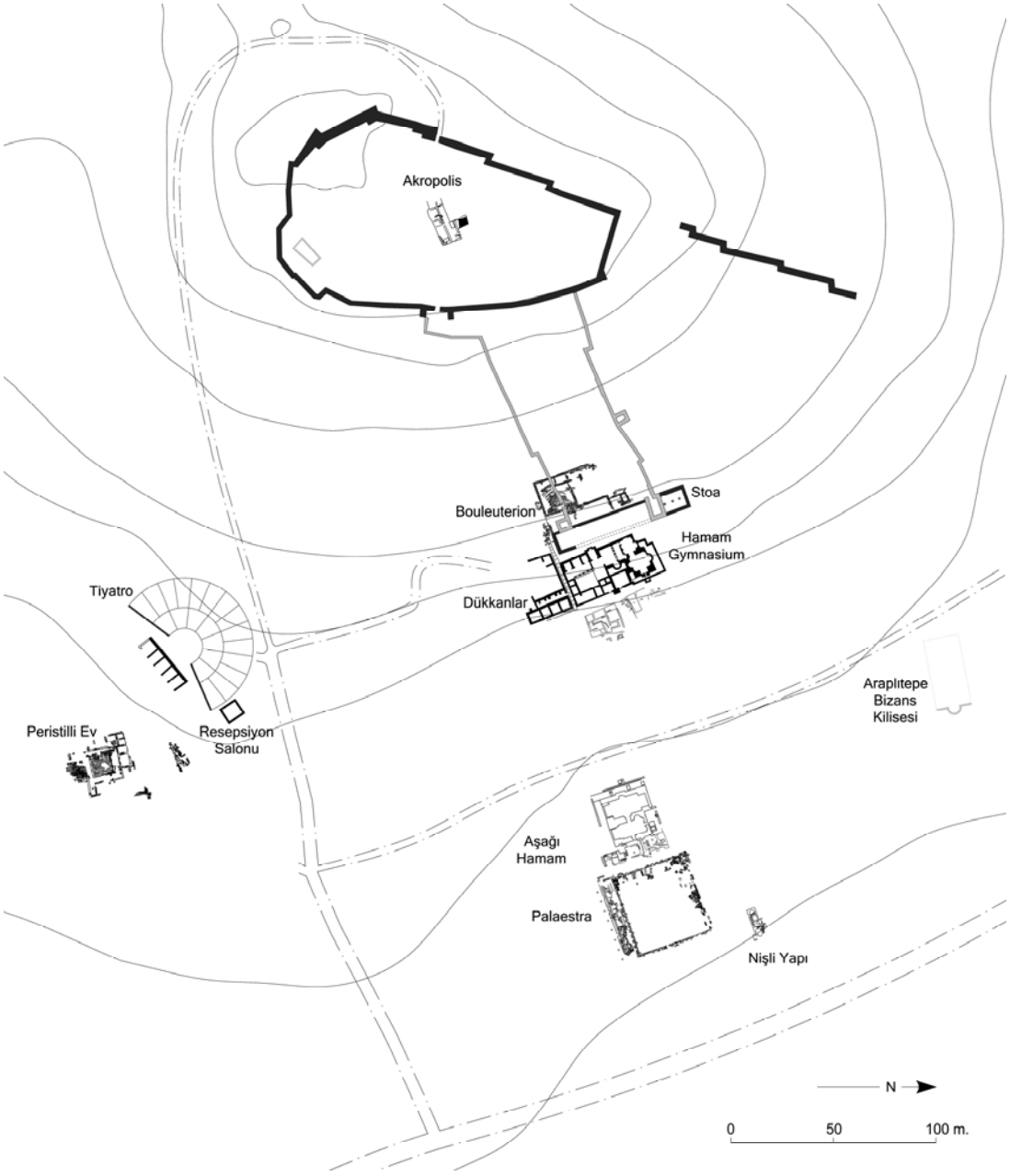
Şenol, G. C., "Metropolis'den Hellenistik Dönem'e ait bir Grup Amphora Mühürü", *Olba*, IV, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları, Mersin, 101-115, 2001.

White, K.D., "Wheat-Farming in Roman Times", *Antiquity A Quarterly Review of Archaeology*, Vol XXXVII, London, 1970.

ŞEKİLLER VE TABLOLAR

Harita -1 Batı Anadolu Haritası

Harita -2 Metropolis Kent Planı

Şekil -1 Gümüş kistophor (ön yüz)

Şekil -2 Gümüş kistophor (arka yüz)

Şekil -3 Kolophon sikkesi (ön ve arka yüz)

Şekil -4 Metropolis sikkesi (ön yüz)

Şekil -5 Metropolis sikkesi (arka yüz)

Şekil -6 Constantinopolis sikkesi (ön yüz)

Şekil -7 Constantinopolis sikkesi (arka yüz)

Şekil -8 Ephesos sikkesi (ön yüz)

Şekil -9 Ephesos sikkesi (arka yüz)

Şekil -10 Ephesos sikkesi (ön yüz)

Şekil -11 Ephesos sikkesi (arka yüz)

Şeki1 -12 Ephesos sikkesi (ön yüz)

Şekil -13 Ephesos sikkesi (arka yüz)

Şekil -14 Ephesos sikkesi (ön yüz)

Şekil -15 Ephesos sikkesi (arka yüz)

Şekil - 16 Constantinople sikkesi (ön yüz)

Şekil -17 Constantinople sikkesi (arka yüz)

Şekil -18 Herakleia sikkesi (ön yüz)

Şekil -19 Herakleia sikkesi (arka yüz)

Şekil -20 Herakleia sikkesi (ön yüz)

Şekil -21 Herakleia sikkesi (arka yüz)

Şekil -22 Kyzikos sikkesi (ön yüz)

Şekil -23 Kyzikos sikkesi (arka yüz)

Şekil -24 Nikomedia sikkesi (ön yüz)

Şekil -25 Nikomedia sikkesi (arka yüz)

Şekil -26 Kos sikkesi (ön yüz)

Şekil -27 Kos sikkesi (arka yüz)

Şekil -28 Metropolis Kent Sikkesi (ön yüz)

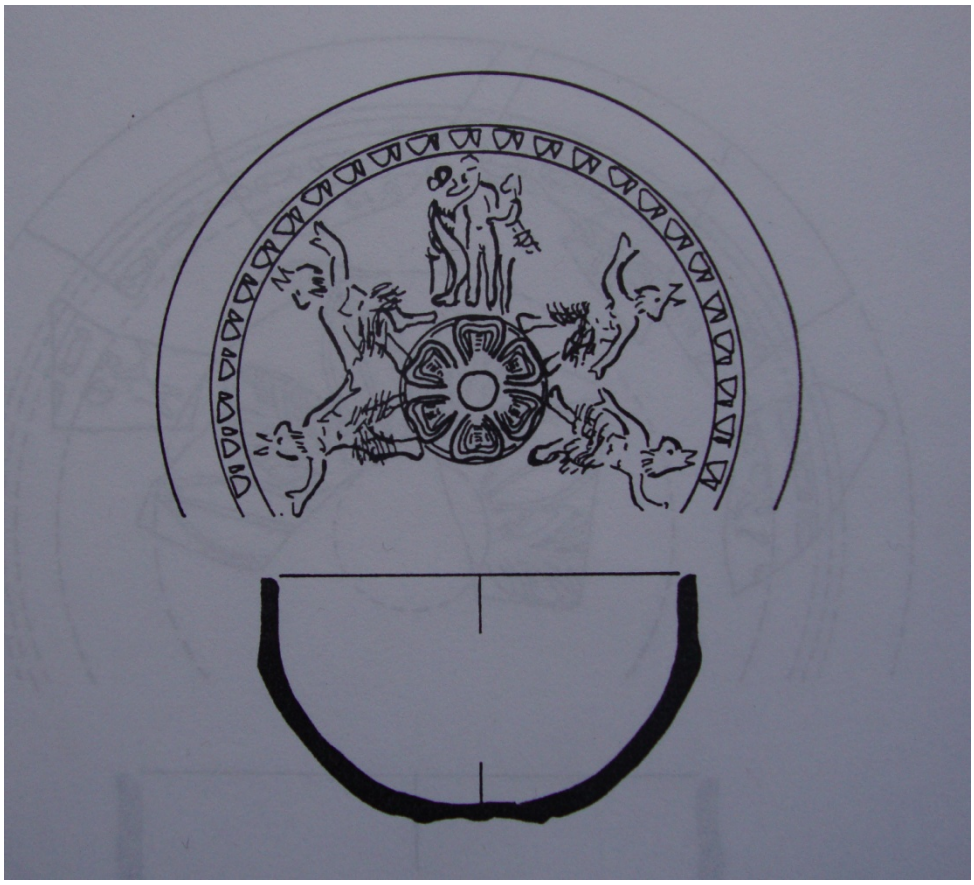
Şekil -29 Metropolis Kent Sikkesi (arka yüz)

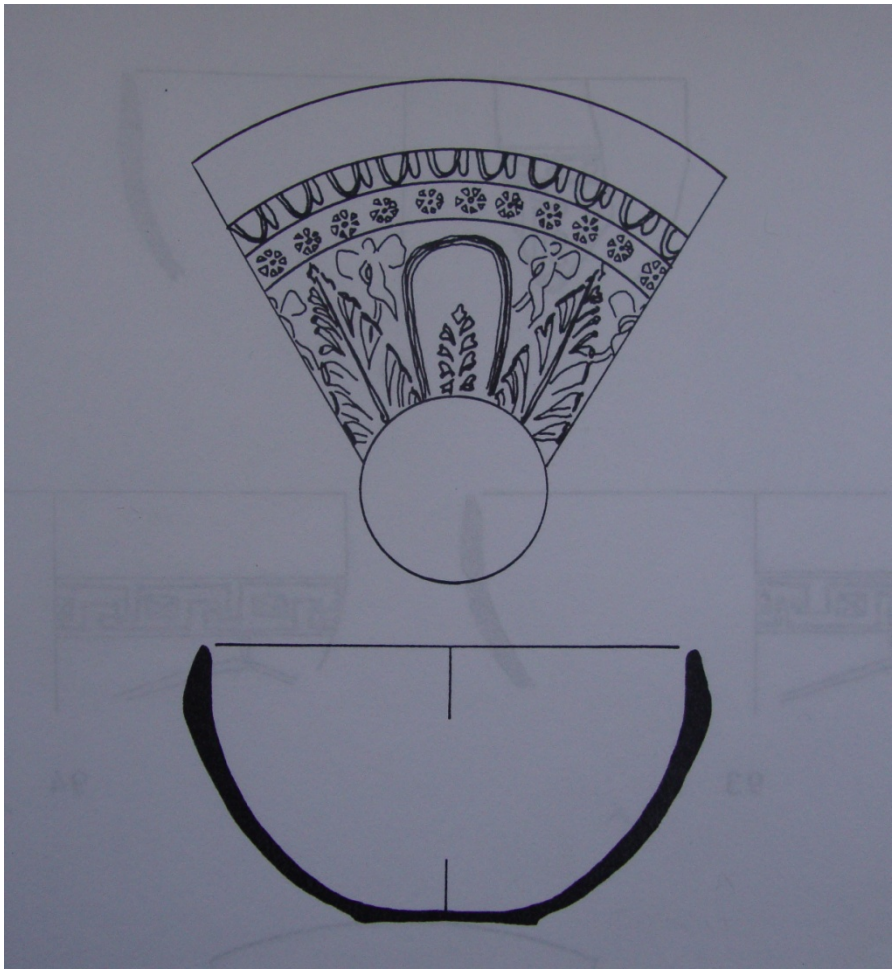
Şekil -30 Hamam definesi

Şekil -31 Metropolis kent sikkesi

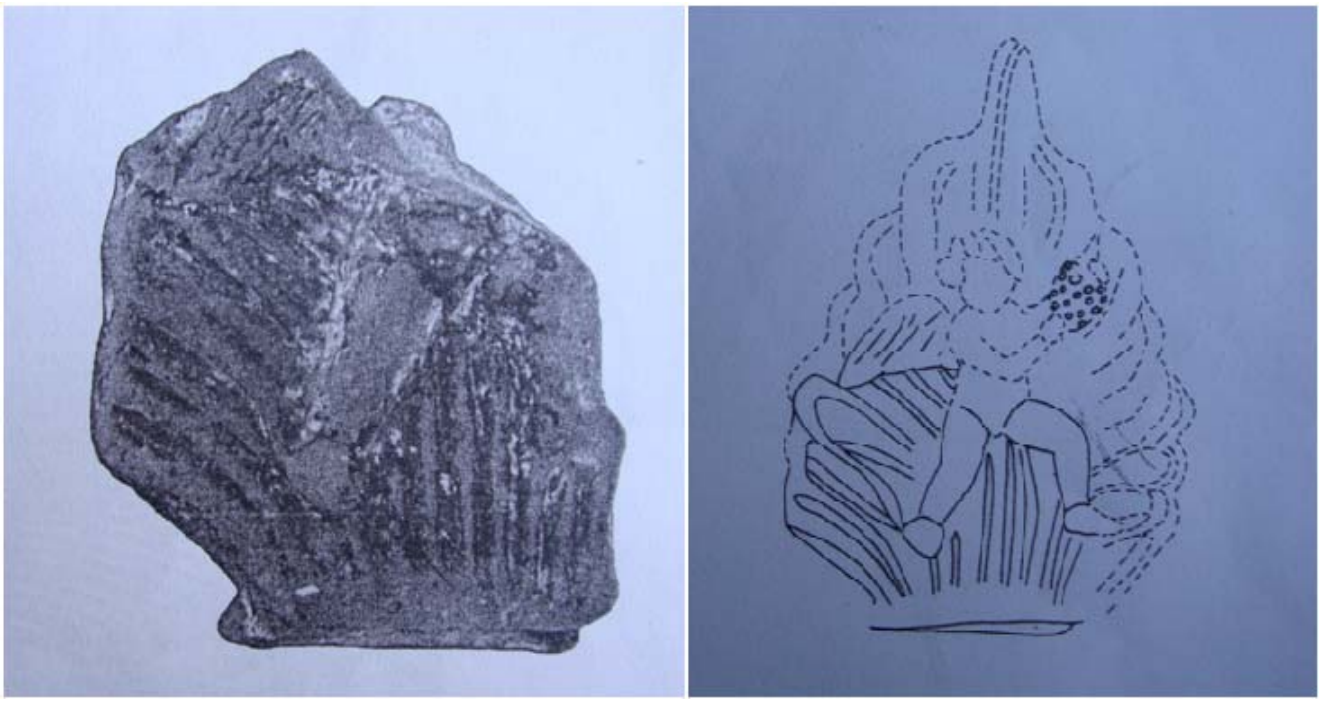
Şekil -32 Delos'tan ithal kase

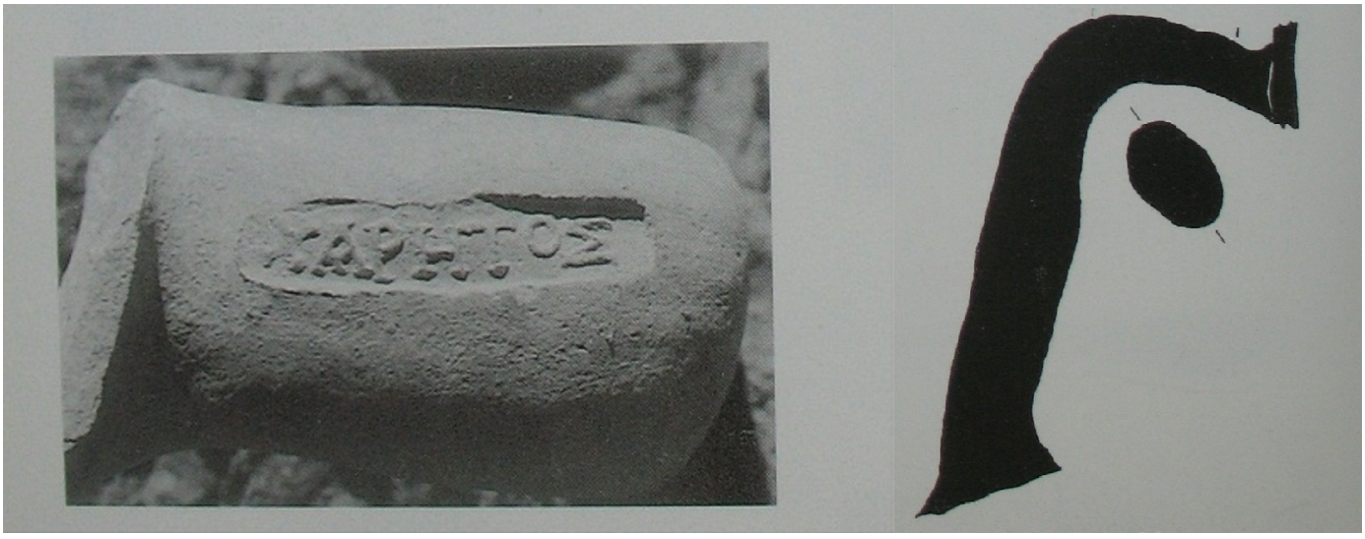
Şekil -33 İthal kase

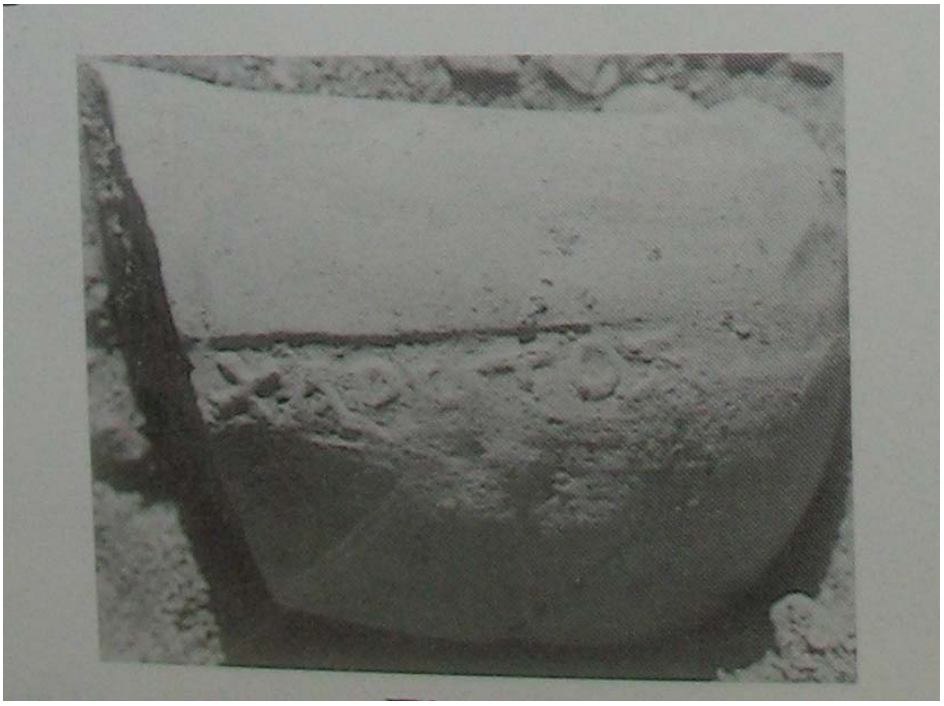
Şekil -34 Krem kabı

Şekil -35 Ephesos'dan ithal kandil

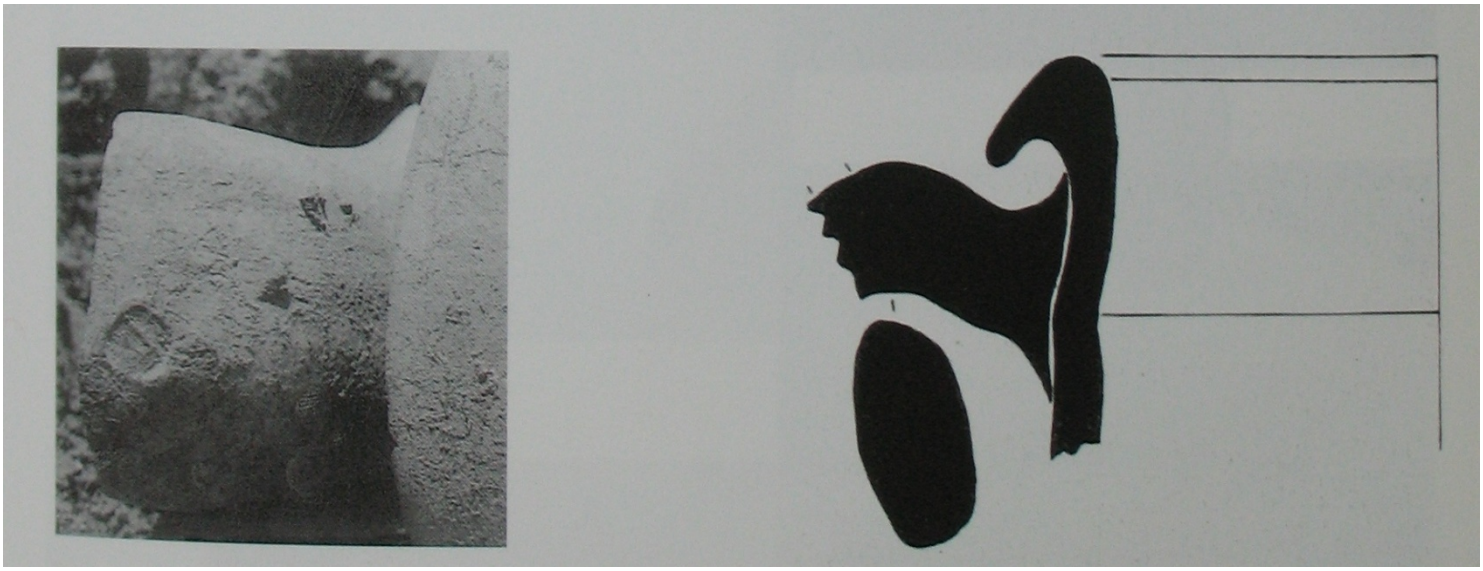
Şekil -36 Mühürlü ithal amphora

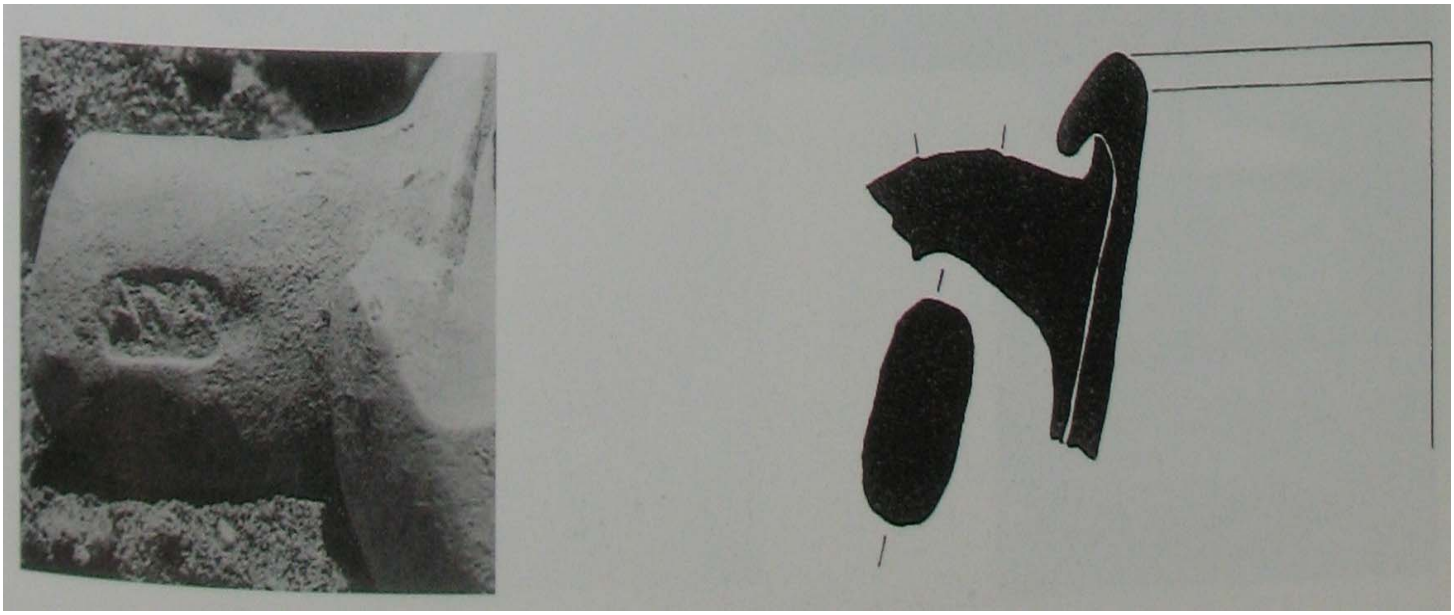
Şekil -37 Mühürlü ithal amphora

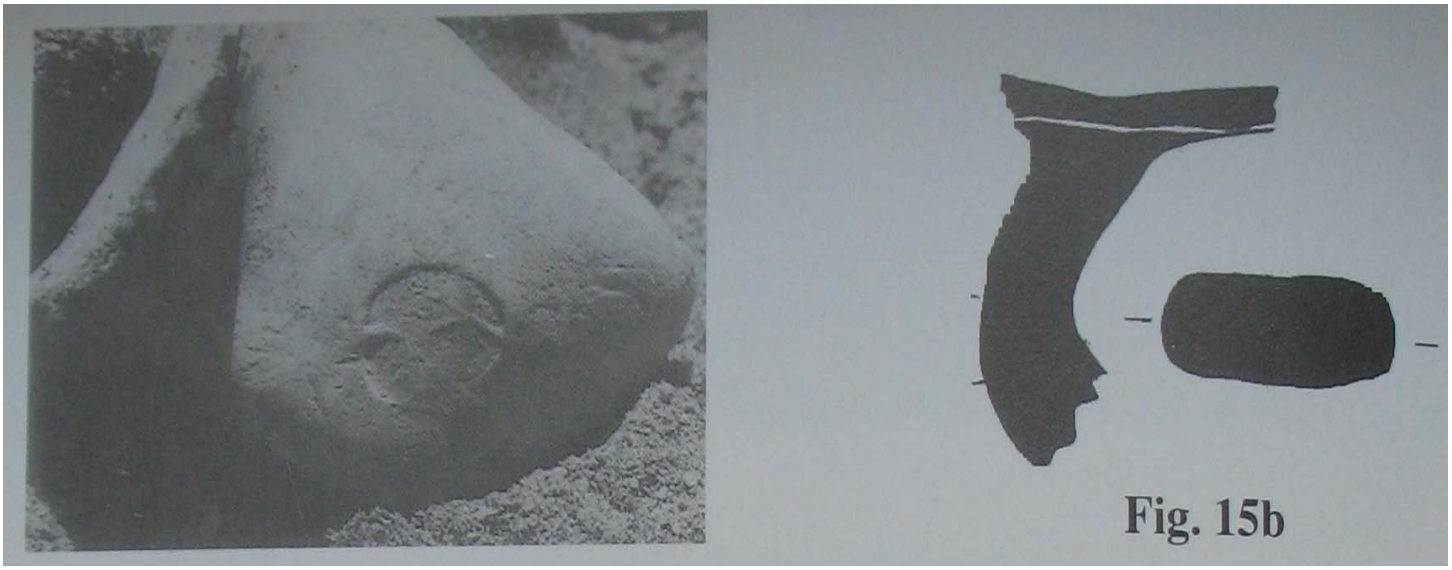
Şekil -38 Mühürlü ithal amphora

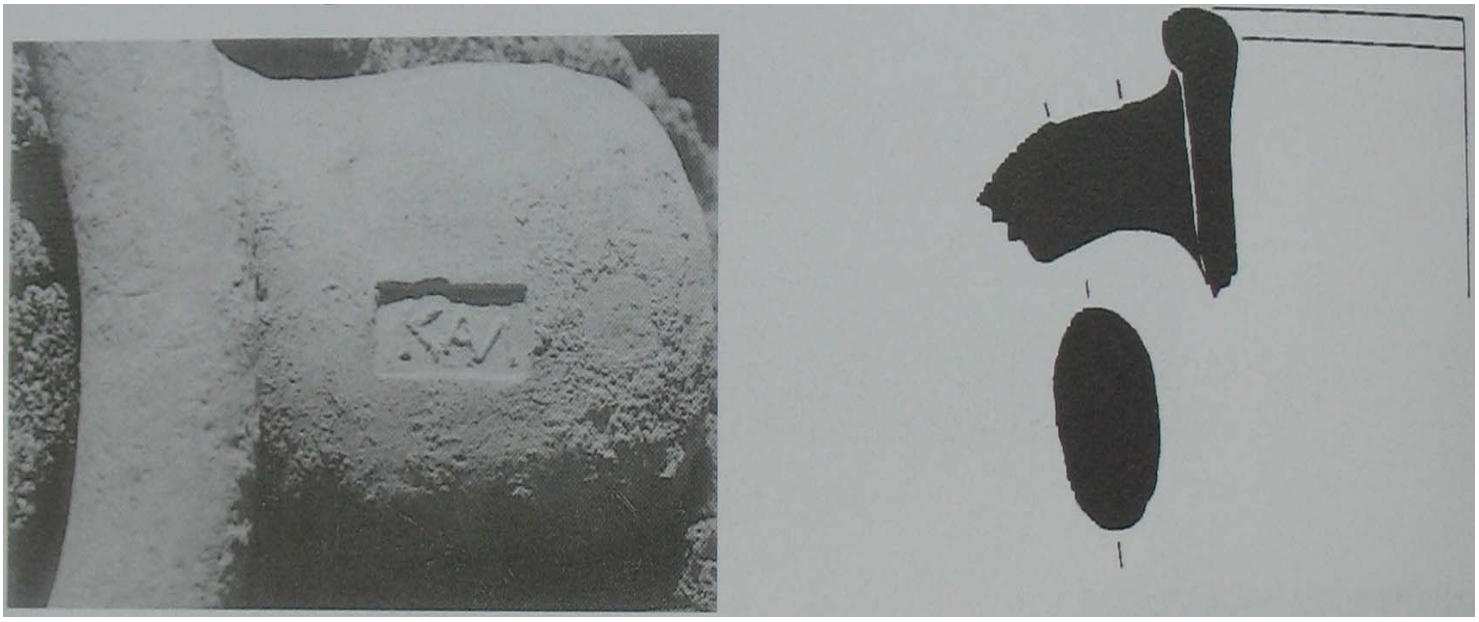
Şekil -39 Mühürlü ithal amphora

Şekil -40 Mühürlü ithal amphora

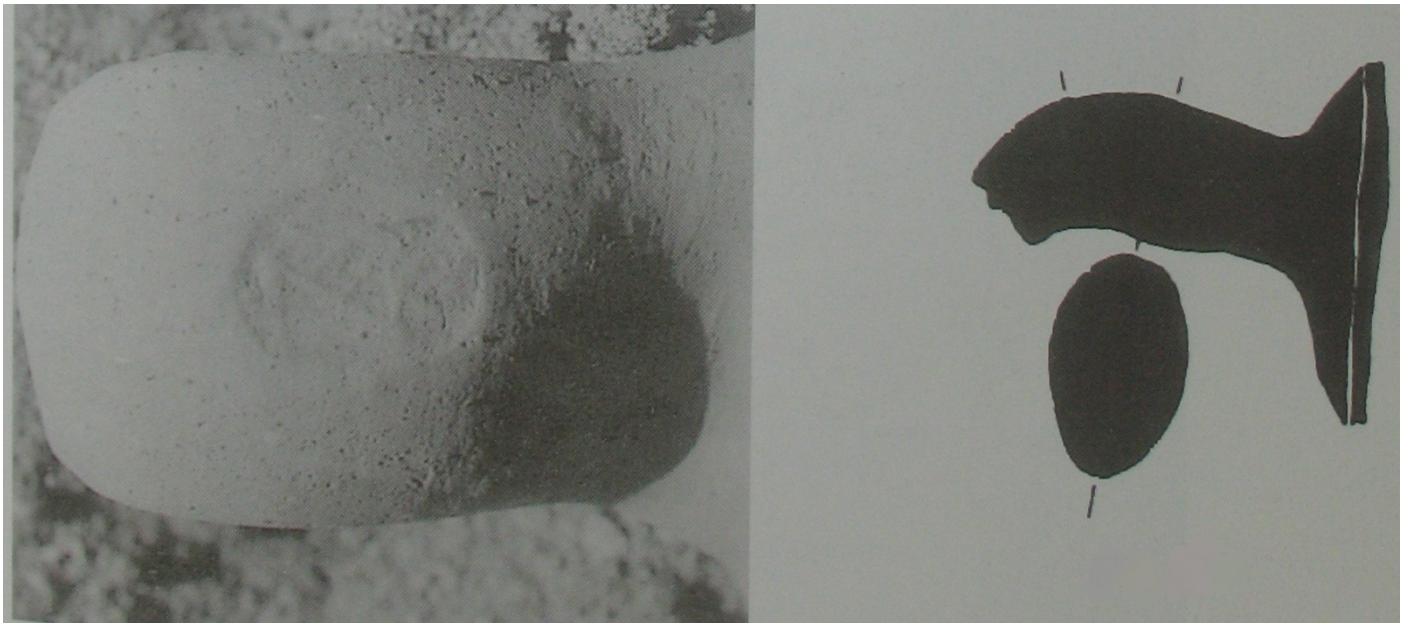
Şekil -41 Mühürlü ithal amphora

Şekil -42 Mühürlü ithal amphora

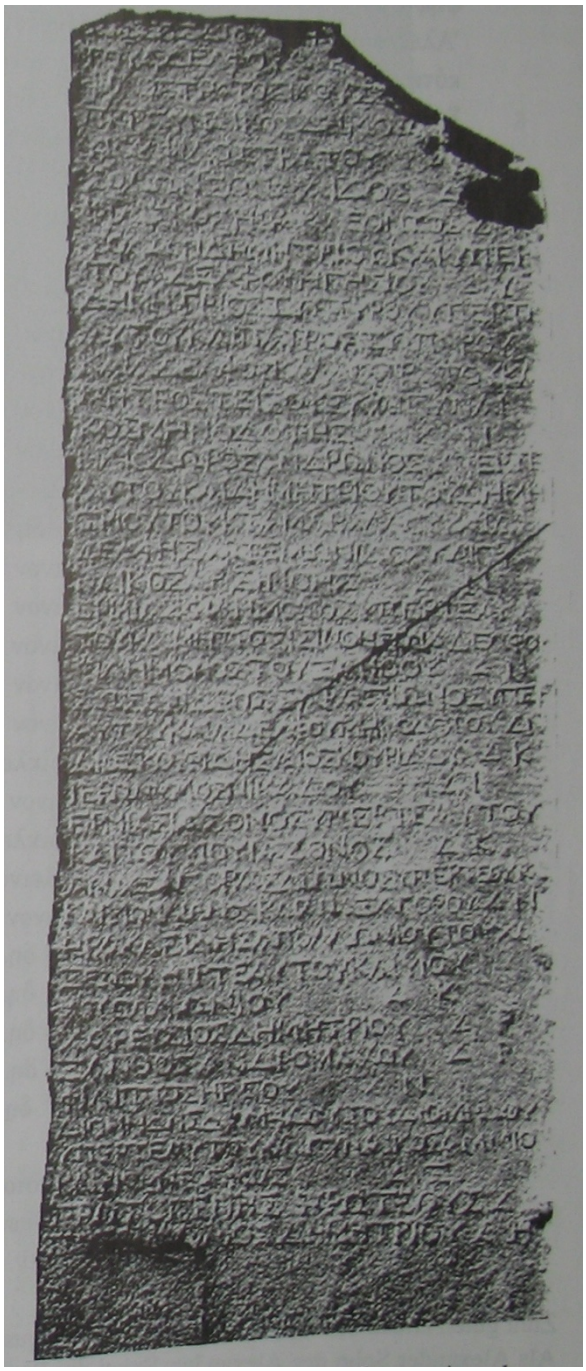
Şekil -43 Mühürlü ithal amphora

Şekil – 44 Mühürlü ithal amphora

Şekil -45 Apollonios şeref yazıtı

Şekil -46 Metropolis'de bulunan bağışların yer aldığı adak yazıtı

Şekil-47 Finansal vaatler listesinin yer aldığı yazıt

Şekil -48 Kybele kabartmalı adak stelleri

Şekil -49 Pudicitia tipinde kadın heykeli

Şekil -50 Pudicitia tipinde kadın heykelleri

Şekil -51 Pudicitia tipinde kadın heykelleri

Şekil -52 Torso

Şekil -53 Torso

Şekil -54 Erkek başı

Şekil -55 Bouleuterion sunağı

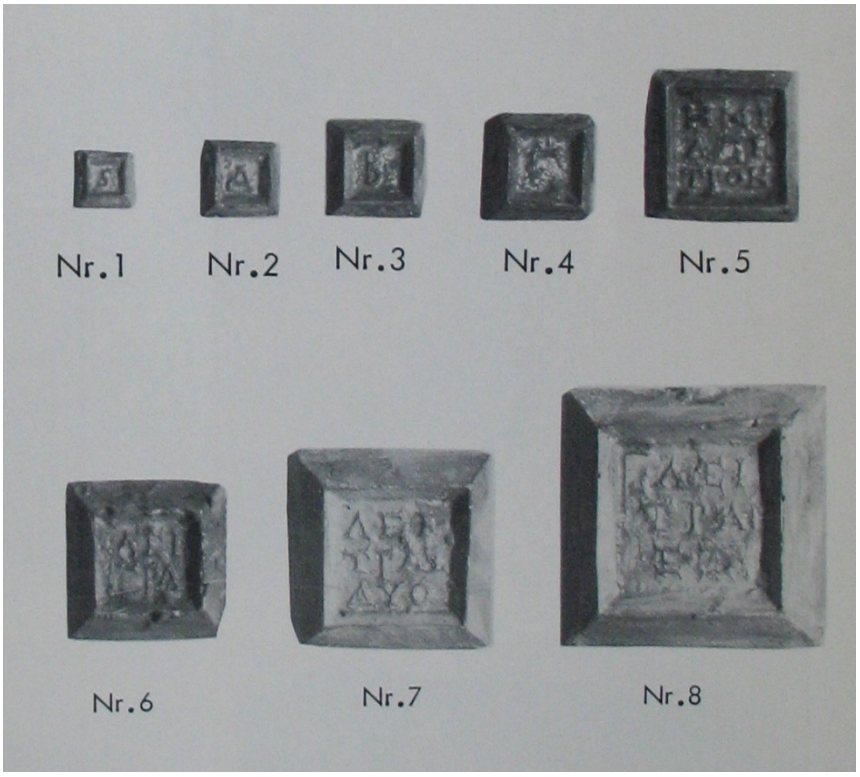
Şekil -56 Kurşun ağırlık

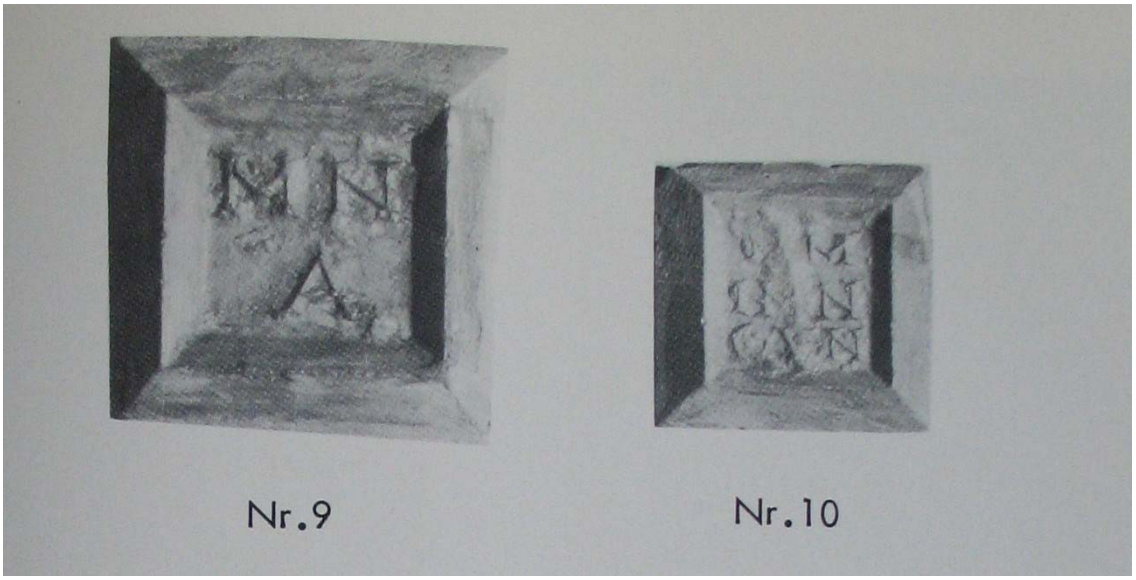
Şekil -57 Kurşun ağırlık

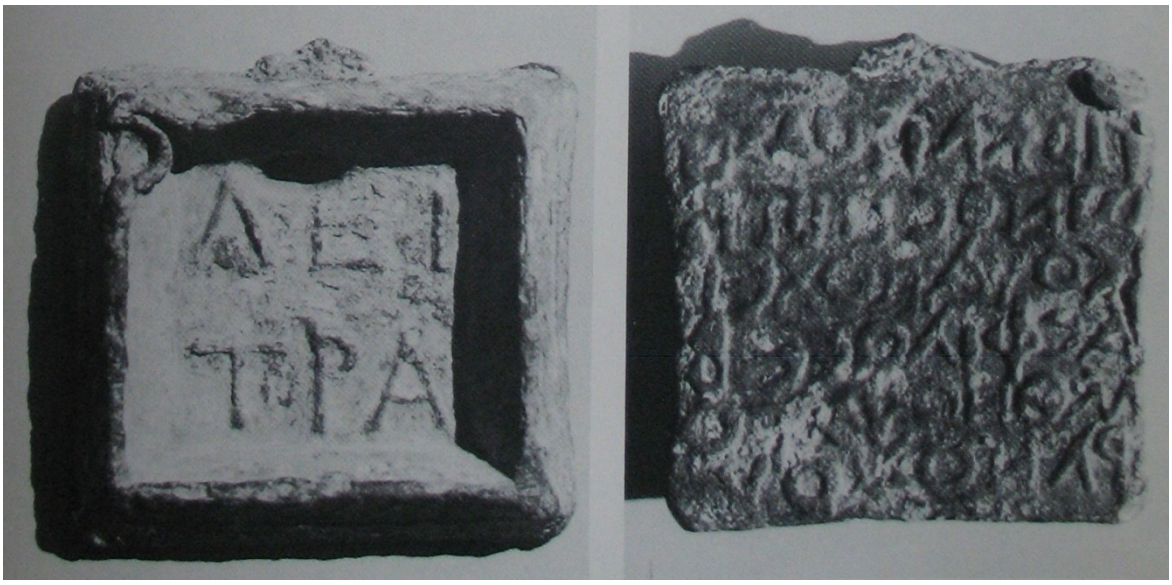
Şekil -58 Kurşun ağırlık

Şekil -59 Kurşun ağırlıklar

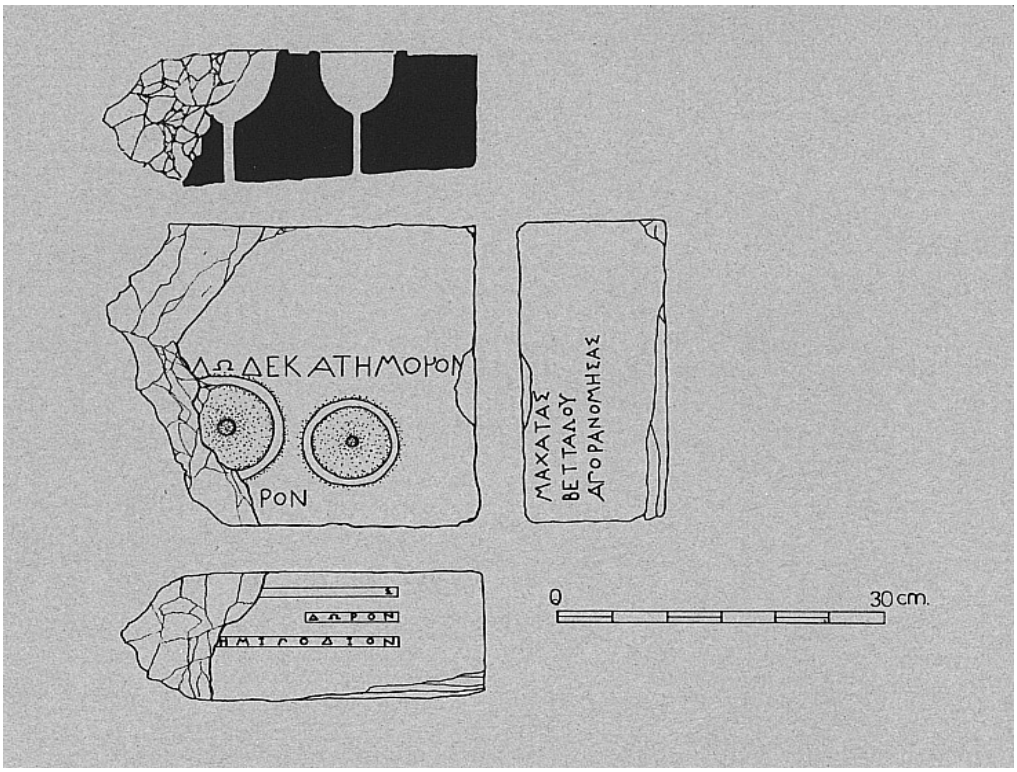
Şekil -60 Kurşun ağırlıklar

Şekil -61 Kurşun ağırlıklar

Şekil -62 Ölçü taşı

Şekil -63 Ölçü taşı

Ait Olduğu Kent	Sikke Sayısı	Yüzdelik Dağılımı
Kolophon	28	72%
Ephesos	2	5%
Pergamon	1	3%
Metropolis	2	5%
Klazomenai	1	3%
Smyrna	5	13%

Tablo -1: Uyuzdere Mağarası'nda ele geçen sikkeler ve yüzdelik dağılımları

ŞEHİR	HELLENİSTİK	ROMA
METROPOLİS	153	72
EPHESOS	146	20
SMYRNA	3	7
PERGAMON	12	
MAGNESİA	7	1
PRİENE	1	
KOLOPHON	1	1
MİLETOS	1	
SİDE		1
KHİOS	1	
TRALLEİS		1
KOS	1	
ERYTHRAİ	1	
AİGAİ		1
APAMEİA	1	
TOPLAM	**328**	**104**

Tablo -2: Metropolis'de bulunan kent sikkelerinin dağılımı

İmparator	Sikke Sayısı	Definedeki Yüzdesi
Gallienus (260-268)	53	28%
Salonina	7	4%
Claudius II (268-270)	84	44%
Quintillus (270)	2	1%
Aurelian (270-275)	25	13%
Divus Claudius (270-271)	19	10%
Valerian I (253-260)	1	-

Tablo -3: Metropolis hamam definesindeki sikkelerin hükümdarlara göre analizi

İmparator	Roma	Mediolanum	Siscia	Kyzikos
Gallienus (260-268)	43 (82%)	9 (16%)	1 (2%)	-
Salonina	3 (43%)	3 (43%)	1 (4%)	-
Claudius II (268-270)	15 (18%)	2 (20%)	6 (7%)	61 (72%)
Quintillus (270)	1 (50%)	-	-	1 (50%)
Aurelian (270-275)	-	-	1 (4%)	24 (96%)
Divus Claudius II (271)	-	-	4 (21%)	15 (79%)
Darphaneye göre toplam sikke sayıları ve yüzdeleri	62 (33%)	14 (7%)	13 (7%)	101 (53%)

Tablo -4: Metropolis hamam definesindeki sikkelerin darphanelere göre analizi

	Yazıt	Gram	Hesaplanmış litra veya kurşun değerleri
Nr 1.	S	10,4 gr	249,6 gr.
Nr2.	A	28,5 gr.	342 gr.
Nr.3	B	44,5 gr.	267 gr.
Nr. 4	**r**	54,1 gr.	216 gr.
Nr. 5	ἥμῖλειτρον	150 gr.	300 gr.
Nr. 6	λεῖτρα	310 gr.	310 gr.
Nr. 7	λεῖτραι δῦο	650 gr.	325 gr.
Nr.8	λεῖτραι έ ξ	1900 gr.	316,6 gr.
Nr. 9	μ ν ῦ	1140 gr.	1140 gr.
Nr.10	ἥμιμνοῦν	580 gr.	1160 gr.

Tablo -5: Ağırlıkların litra veya kurşun değerleri